

**UCHWAŁA NR XXXVII/237/2013
RADY POWIATU GLIWICKIEGO**

z dnia 30 października 2013 r.

w sprawie uchwalenia "Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014-2017"

Na podstawie art. 12 pkt. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2013r., poz. 595 z późn. zm.) oraz art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2013r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków

Rada Powiatu Gliwickiego uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjąć „Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014-2017” stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Przewodniczący Rady

Tadeusz Mamok

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU GLIWICKIEGO

NA LATA 2014–17

GLIWICE 2013

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	3
I. Podstawa prawna opracowania Powiatowego Programu Ochrony nad Zabytkami	5
II. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	6
II.1. Międzynarodowe dokumenty określające zasady i metody ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	6
II.2. Krajowe prawo powiązane z ochroną zabytków	7
II.3. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	11
III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
III.1. Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	14
III.2. Relacje Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami z programami i dokumentami strategicznymi wykonanymi na poziomie województwa	16
III.3. Relacje Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami z programami i dokumentami strategicznymi wykonanymi na poziomie gmin	18
IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
V. Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu gliwickiego	24
V.1. Charakterystyka powiatu gliwickiego	24
V.2. Krajobraz kulturowy powiatu gliwickiego	28
V.3. Muzea i instytucje związane z opieką nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kultury	38
V.4. Obiekty zabytkowe stanowiące własność powiatu gliwickiego	39
VI. Ocena szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego powiatu gliwickiego	42
VII. Założenia POnZ powiatu gliwickiego	45
VIII. Instrumentarium realizacji POnZ powiatu gliwickiego	52
IX. Monitorowanie realizacji POnZ powiatu gliwickiego	53
X. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	55
XI. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków	57
XII. Postanowienia końcowe	58
Materiały wykorzystane w tekście	59
Aneks: załączniki od 1 do 4	

WPROWADZENIE

Kultura to jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka. Stanowi podstawę związków międzyludzkich, określa tożsamość i świadomość narodów i społeczności lokalnych. Obiekty zabytkowe są nie tylko materialną emanacją przeszłości, stanowią również cenny element kultury, kształtujący otoczenie człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno-gospodarczego.

Krajobraz kulturowy tworzą w równym stopniu: środowisko przyrodnicze, wytwory rąk ludzkich umieszczone w konkretnej przestrzeni, jak i niematerialne elementy dziedzictwa (zwyczaje, wierzenia, obrzędy, podania i legendy). Rolą władz samorządowych jest prowadzenie na podległym terenie polityki zrównoważonego rozwoju, zapewnienie ładu przestrzennego i powiązania ochrony zabytków z ochroną środowiska przyrodniczego. W ochronę i opiekę nad zabytkami, prócz władz państwowych i samorządowych, powinny być zaangażowane całe społeczności lokalne.

W 20 lat po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiają się nowe zjawiska i postawy wobec dziedzictwa kulturowego. Wyraźnie zaznaczającą się, nową tendencją jest „wzrost zapotrzebowania na dziedzictwo”, co stanowi logiczną konsekwencję przeobrażeń otaczającej nas rzeczywistości. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe, jako jeden z istotnych elementów życia gospodarczego. Możliwości turystycznej eksploatacji dziedzictwa są proporcjonalne do jego wartości. Warunkiem wykorzystania tkwiącego w nim potencjału jest umiejętne wyeksponowanie walorów, atrakcyjności wizualnej i semantycznej dziedzictwa, podkreślenie ich wyjątkowości oraz stworzenie zaplecza i infrastruktury turystycznej, które umożliwiłyby chętnym uczestnictwo w procesie jego poznawania.

Przejawem takiego podejścia władz do zmieniającej się pozycji dziedzictwa kulturowego w życiu społecznym po 1989 r. jest ustanowienie 23 lipca 2003 r. ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*¹.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014–17 wypełnia pierwszy i podstawowy obowiązek nałożony wymienioną ustawą na władze samorządowe².

W niniejszym opracowywaniu, po przedstawieniu zasobów i analizie stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu, określono wynikające z ustawy obowiązki władz powiatowych w stosunku do obiektów zabytkowych, do których powiat gliwicki posiada tytuł prawny oraz nakreślono ogólne kierunki polityki w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego, starając się nie naruszyć w tym zakresie kompetencji gmin, wchodzących w skład powiatu.

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).

² Ilekroć w tekście pojawia się określenie Program oznacza to *Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014–2017*. Za każdym razem, kiedy w tekście występuje określenie Ustawa, oznacza ono *ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568).

Starostwo Powiatowe w Gliwicach
Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami

Program, po zatwierdzeniu przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach, przyjęty uchwałą przez Radę Powiatu, staje się dokumentem prawa miejscowego i obowiązującym elementem polityki samorządowej, wytyczając priorytety, cele, zadania i kierunki działań służące kompleksowej ochronie dziedzictwa kulturowego regionu. Część tekstową Programu wzbogacono materiałem ilustracyjnym i graficznym. Autorzy mają nadzieję, że będzie on nie tylko uatrakcyjnieniem strony merytorycznej opracowania, ale będzie także stanowił pomoc w przyswojeniu jego problematyki.

I. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OCHRONY NAD ZABYTKAMI

Podstawowym aktem prawnym regulującym problem ochrony zabytków w Polsce jest *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568) znowelizowana w 2010 r. (*ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw*, opublikowana w Dz. U. z 2010 r. Nr 75, poz. 474.)

Ustawa określa powinności i kompetencje administracji publicznej w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego, różnicując je w zależności od szczebla władzy samorządowej. Wspólnym i podstawowym zadaniem na każdym poziomie samorządu lokalnego jest obowiązek sporządzania **programów opieki nad zabytkami**¹. Wg Ustawy wójt, burmistrz, starosta, prezydent miasta, czy marszałek województwa, powinni raz na 4 lata sporządzić program opieki nad zabytkami zlokalizowanymi na podległym mu terenie. Zgodnie z założeniami ustawodawcy programy mają na celu w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W Ustawie określono również tryb nadawania programowi opieki nad zabytkami mocy prawnej i sposób jego monitorowania. Program, po zaopiniowaniu przez właściwy urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty uchwałą przez radę powiatu. Z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie do akceptacji².

¹ Ustawa: art. 87 pkt 2

² ibidem: art. 87 pkt-y 3, 5, 6

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zmiany ustrojowe, jakie nastąpiły w naszym kraju po roku 1989 miały wpływ na wszystkie dziedziny życia, także na politykę państwa polskiego w dziedzinie ochrony zabytków. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają *artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*:

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa, wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe, następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z 23 lipca 2003 r. i jej nowelizacja z 18 marca 2010 r. powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. W działania w sferze ochrony zabytków i opieki nad dziedzictwem kulturowym włączone zostały zarówno organy rządowe i instytucje państwowe pod nadzorem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak i władza samorządowa wszystkich szczebli, instytucje naukowe, organizacje pozarządowe oraz społeczeństwo – reprezentowane przez indywidualnych przedstawicieli (np. właściciele obiektów zabytkowych, społeczni opiekunowie zabytków, pasjonaci i miłośnicy historii).

II.1. MIĘDZYNARODOWE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE ZASADY I METODY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego doczekała się licznych uregulowań w prawie międzynarodowym. Standardy i normy międzynarodowe w tej dziedzinie określone są w konwencjach, rekomendacjach lub deklaracjach. Dokumenty te stanowią zbiór wskazań, które państwa-sygnatariusze, w tym Polska, uwzględniają w ustawodawstwie swojego kraju.

Konwencja, po ratyfikowaniu, jest dokumentem o wiążącej mocy prawnej dla państwa-strony. Rekomendacje i deklaracje UNESCO dotyczą, m.in.: opieki nad tradycyjną kulturą i folklorem, zabezpieczenia ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego, ochrony historycznych przestrzeni oraz ochrony piękna i charakteru krajobrazów kulturowych i miejsc historycznych, określają międzynarodowe reguły badań archeologicznych, zwracają uwagę na zjawiska umyślnej

destrukcji dziedzictwa, podkreślają szacunek do kulturowego zróżnicowania społeczeństw, podkreślają wagę odpowiedzialności współczesnej generacji wobec przyszłych pokoleń w aspekcie pielęgnacji dziedzictwa kulturowego.

Akty prawne UNESCO i innych instytucji europejskich:

1. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, Haga 1954.
2. Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, Paryż 1970.
3. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972.
4. Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003.
5. Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005.
6. Europejska Konwencja Kulturalna, Paryż 1954 r.
7. Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985.
8. Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992.
9. Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000.
10. Konwencja ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005 r.

Międzynarodowe dokumenty doktrynalne:

Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964; Międzynarodowa Karta Ogródów IFLA-ICOMOS (Karta Florencka), Florencja 1981; Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo-Waszyngton 1987; Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym, Lozanna 1990; Karta Ochrony i Zarządzania Podwodnym Dziedzictwem Kulturowym, Sofia 1996; Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Mexico 1999; Zasady Ochrony Historycznych Budynków Drewnianych, Mexico 1999; Charter on the Built Vernacular Heritage, Mexico 1999; Charter on principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage, Victoria Falls 2003; Zasady ochrony i konserwacji malowideł ściennych, Victoria Falls 2003; Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites, Sofia 1996; Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, Xi'an 2005; The Burra Charter - The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance, Burra 1979.

II.2. KRAJOWE PRAWO POWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTEKÓW

Problem ochrony zabytków w prawie polskim reguluje *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów

zajmujących się ochroną zabytków. Definiuje ona przedmiot ochrony, czyli **zabytek**¹. Wymienia przy tym elementy dziedzictwa kulturowego, które niezależnie od stanu zachowania, podlegają ochronie: obiekty architektury i budownictwa, dzieła sztuk plastycznych i rzemiosła artystycznego, kolekcje, pamiątki związane z osobami, miejscami lub wydarzeniami historycznymi, wytwory techniki, zabytki archeologiczne, historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, historyczne zespoły budowlane, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniczne, cmentarze, układy i formy zaprojektowanej zieleni, miejsca pamięci. Zapisy ustawy różnicują pojęcia **ochrony zabytków**² i **opieki nad zabytkami**³.

Na **ochronę zabytków** składają się następujące działania administracji publicznej:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Dokument ustala także cztery **prawne formy ochrony zabytków**, którymi są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji

¹ definicje pojęć związanych z dziedzictwem kulturowym zawarto w art. 3 ust. Ustawy.

² Ustawa: art. 4.

³ Ustawa: art. 5:

o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego⁴.

W dalszej części ustawa nakłada na władze administracji publicznej obowiązek sporządzania przez samorządy wszystkich szczebli **programów opieki nad zabytkami**⁵.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw⁶ (Dz. U. z 2010 r., Nr 75, poz. 474) wprowadza zmiany zgłoszone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które dostosowują przepisy prawa polskiego do przepisów Unii Europejskiej. W nowej wersji Ustawa poddaje weryfikacji kilka grup zagadnień. Przede wszystkim ustawodawca **rozszerzył katalog form ochrony zabytków**, określony w art. 7 ust. 4, o ustalenia ochrony także w decyzji o podjęciu inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, itp.⁷. Ponadto, do art. 19 Ustawy dodany został **ustęp wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona** w decyzjach, o których wyżej mowa. Są to **zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchomości znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków**. Ostatni zapis prowadzi to do zmiany charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków – traktowana dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny, zyskuje obecnie status instrumentu ochrony prawnej obiektów zabytkowych na danym terenie.

Nowelizacja Ustawy wprowadziła również zmiany w innych ustawach, w których mówi się o obiektach zabytkowych⁸.

Działanie Ustawy precyzują **akty wykonawcze**, zawarte m.in. w następujących rozporządzeniach ministerialnych:

1. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 8 kwietnia 2002 r. w sprawie społecznej opieki nad zabytkami (Dz. U. Nr 56, poz. 508).
2. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
3. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
4. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 19 kwietnia 2004 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz. U. z 2004 r. Nr 84, poz. 789);

⁴ ibidem: art. 7, pkt 1–4.

⁵ ibidem: art. 87 ust. 2.

⁶ nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła również zmiany w ustawie Prawo budowlane oraz ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

⁷ pierwotny zapis obejmował tylko ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

⁸ patrz: przypis 6

Starostwo Powiatowe w Gliwicach
Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami

5. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1305);
6. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. z 2004 r. Nr 150, poz. 1579);
7. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
8. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940);
9. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielenia dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2010 nr 64, poz. 396);
10. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. 2004 nr 75 poz. 706);
11. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2004 nr 124 poz. 1304);
12. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Uzupełnieniem zapisów Ustawy są przepisy innych ustaw, związane tematycznie z zagadnieniami ochrony dziedzictwa, zarówno materialnego jak i duchowego. Całość stanowi kompleksową regulację prawną tej dziedziny życia. Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego została uwzględniona w następujących aktach prawnych:

1. ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2003 r. Nr 207, poz. 2016 z późn. zm.);
2. ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2000 r. Nr 46, poz. 543);
3. ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r. Nr 80, poz. 717);
4. ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627);
5. ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880);

6. ustawa z dnia 25 października 1991 *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. nr 13 poz. 123);
7. ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (Dz. U. z 2003 Nr 96, poz. 873 z późn. zm.);
8. ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (Dz. U. Nr 199, poz.1227);
9. ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (Dz. U. 1997 nr 5 poz. 24, z późn. zm.);
10. ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539, z późn. zm.);
11. ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. 2006 nr 97 poz. 673, z późn. zm.);
12. ustawa z dnia 5 sierpnia 1998 r. *o samorządzie województwa* (Dz. U. z 2001r. Nr 142, poz. 1590 z późn. zm.);
13. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 r. *w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego* (Dz. U. nr 164 poz. 1587);
14. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 kwietnia 2004 r. *w sprawie zakresu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy* (Dz. U. nr 118 poz. 1233);
15. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 sierpnia 2003 *w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego* (Dz. U. nr 164 poz. 1588).

II.3. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW POWIATU W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Szczegółowy zakres działania i zadania powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie powiatowym* (zm. Dz. U. z 2010 r., Nr 40, poz. 230; Dz. U. z 2010 r., Nr 28, poz. 146; Dz. U. z 2010 r., Nr 28, poz. 142; Dz. U. z 2009 r., Nr 157, poz. 1241; Dz. U. z 2009 r., Nr 92, poz. 753; Dz. U. z 2008 r., Nr 223, poz. 1458; Dz. U. z 2008 r., Nr 180, poz. 1111; Dz. U. z 2007 r., Nr 173, poz. 1218; Dz. U. z 2004 r., Nr 102, poz. 1055; Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568; Dz. U. z 2002 r., Nr 214, poz. 1806; Dz. U. z 2002 r., Nr 200, poz. 1688; Dz. U. z 2002 r., Nr 153, poz. 1271; Dz. U. z 2002 r., Nr 113, poz. 984; Dz. U. z 2002 r., Nr 62, poz. 558; Dz. U. z 2002 r., Nr 23, poz. 220) Jej zapisy konkretyzuje ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*⁹.

Wg art. 4 ust. 1 *ustawy o samorządzie powiatowym* powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym. Wśród licznych wymienionych zadań, znalazły się również kwestie kultury i ochrony dóbr kultury wymienione w punkcie 7), kultury fizycznej

⁹ Ustawa: art. 16 – 20; art. 22 ust. 4, 5; art. 87; art. 81; art. 96 ust. 2.

i turystyki, ochrony środowiska i przyrody, promocji powiatu, współpracy z organizacjami pozarządowymi, które mają istotny wpływ na obraz środowiska kulturowego regionu. Art. 32 ustawy stwarza możliwość, po podjęciu przez zarząd powiatu odpowiedniej uchwały, udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, remontowe i budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

Ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* precyzuje kompetencje i zadania powiatu w kwestii ochrony dóbr kultury¹⁰. Ustawodawca dał władzom samorządowym powiatu szeroki wachlarz instrumentów zapewniających realny i efektywny wpływ na stan dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu:

1. powinnością władz powiatu, nałożoną art. 87 Ustawy, jest **sporządzenie programu opieki nad zabytkami**, który realizuje cele strategiczne nakreślone na szczeblu centralnym w tezach do krajowego programu ochrony zabytków;

2. dziedzictwo kulturowe jest istotnym czynnikiem rozwoju regionalnego, tak więc **problematyka dotycząca ochrony zabytków i opieki nad nimi powinna być uwzględniana w innych dokumentach strategicznych**, kreślących długoterminowe perspektywy rozwojowe powiatu;

3. ustawodawca w art. 81 daje możliwość **udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący powiatu**, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

¹⁰ Ustawa: art. 16 – 20; art. 87; art. 81; art. 22 ust. 4, 5; art. 96 ust. 2.

- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

4. wg art. 96 ust. 2 Ustawy **powiaty** a także związki powiatów mogą, na podstawie stosownych porozumień, wykonywać część **kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków**;

5. na mocy art. 12 ustawy **starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie**;

6. art.103 określa **wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków**. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków;

7. zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, **starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu zagrożonego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia**. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Jednostki samorządu terytorialnego są również właścicielem obiektów zabytkowych. Wg statystyk, ok. 20% zabytków pozostaje w ich rękach. Nakłada to na władze samorządowe taki sam obowiązek, jak na innych użytkowników i właścicieli zabytków, tzn. zobowiązanie do utrzymywania tych obiektów we właściwym stanie, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich, inicjowania badań naukowych i dokumentacyjnych oraz popularyzowania ich roli w lokalnej społeczności.

W Ustawie duży nacisk kładzie na **działalność edukacyjną i popularyzatorską** promującą lokalną kulturę oraz materialne i niematerialne przejawy życia poprzednich pokoleń. Edukacja powinna objąć jak najszersze kręgi społeczne i w następstwie wzmóc świadomość i tożsamość kulturową lokalnych społeczności. Ustawodawca zobowiązuje także władze samorządowe do **działań zwiększających atrakcyjność obiektów zabytkowych**, co sprzyja rozwojowi turystyki, która w wielu regionach ma szansę stać się alternatywą dla tradycyjnych gałęzi gospodarki.

III. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Przy opracowywaniu *Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014–2017*, wzięto pod uwagę istniejące już dokumenty, programy i projekty strategiczne, opracowane na poziomie krajowym, wojewódzkim i gminnym, które dotyczą bezpośrednio problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego lub dotyczą tej problematyki w istotny sposób na marginesie innych działań, projektów i strategii. Niniejszy program wypełnia wymóg korelacji i komplementarności z treścią wymienionych poniżej dokumentów, co ma wpłynąć na ujednoczenie polityki wobec problemu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach życia społecznego i stworzenie sprawnego systemu racjonalnego i skutecznego zarządzania dziedzictwem kulturowym.

III.1. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Założenia polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały ujawnione w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie krajowym. Ustawowy obowiązek opracowania programów opieki nad zabytkami nałożony został nie tylko na władze wszystkich szczebli administracji samorządowej, dotyczy on również Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który jako zwierzchnik resortu odpowiedzialnego za realizację polityki państwa w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego narodu, powinien opracować Krajowy Program Opieki nad Zabytkami.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Do chwili obecnej nie zakończono prac nad Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. W założeniu program krajowy wytyczy główne cele, kierunki działań i zadania, które powinny być podjęte w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz w zakresie kultywowania dziedzictwa kulturowego. Wstępnie zostały one przedstawione w tezach do programu krajowego. W dokumencie wyodrębniono sześć grup zagadnień¹:

1. uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce, m.in.: ocena stanu krajowego zasobu zabytków, ocena stanu służb konserwatorskich i stan uregulowań prawnych;
2. działania o charakterze systemowym, a więc powiązanie ochrony zabytków z innymi dziedzinami polityki państwa, m.in.: ochroną przyrody, problematyką zagospodarowania przestrzennego i polityką bezpieczeństwa państwa;
3. stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami;

¹ szczegółowe założenia Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami dostępne w internecie na stronie <http://www.kobidz.home.pl/pliki/tezy.pdf>

4. stworzenie standardu w zakresie dokumentacji, monitorowania i ujednolicenia metod profilaktyki, konserwacji, restauracji i ochrony zabytków;
5. edukacja, obejmująca zarówno kształcenie specjalistyczne, jak i edukację społeczną;
6. współpraca międzynarodowa, połączona z działaniami promującymi dziedzictwo kulturowe Polski za granicą.

Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013”. Politykę państwa w dziedzinie ochrony dziedzictwa narodowego przedstawia dokument pod nazwą *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013*, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. (w 2005 r. opracowano *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*). Jest to strategiczne opracowanie rządowe, określające zasady nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa i mecenatu państwa w sferze kultury, funkcjonujących w warunkach rynkowych i we współpracy w ramach Unii Europejskiej.

Wymienione w nim dwa priorytety:

1. aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe,
 2. edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego,
- mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest *Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego"*. Program ten jest zgodny z *Narodowym Planem Rozwoju (ustawa z dnia 20.04. 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz. U. Nr 116, poz. 1206)* oraz z założeniami do krajowego programu ochrony zabytków. Podstawą do sformułowania *Narodowego Programu Kultury "Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego"* jest **uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.**

Cele nakreślone w strategii mają być realizowane przez różnorodne działania, wśród których wymienić należy: budowę nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

III.2. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego koresponduje z założeniami polityki rozwoju województwa śląskiego, przedstawionymi w wymienionych poniżej dokumentach, które wskazują główne cele i kierunki rozwoju, operując pojęciami i zjawiskami na wysokim poziomie ogólności. Niniejszy Program stanowi uzupełnienie i uszczegółowienie dokumentów wojewódzkich w odniesieniu do konkretnych problemów i zagadnień, biorąc pod uwagę specyfikę powiatu.

W lipcu tego roku Sejmik Województwa Śląskiego uchwalił zaktualizowaną **Strategie Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2000+”**². Dokument stanowi plan samorządu województwa określający wizję rozwoju, cele oraz sposoby ich osiągnięcia w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2020 roku. Kwestie dziedzictwa kulturowego znalazły swoje miejsce w obszarze priorytetowym C – PRZESTRZEŃ i w obszarze priorytetowym D – RELACJE Z OTOCZENIEM. Cel strategiczny pierwszego wymienionego obszaru brzmi: „*Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni*”. Wśród składających się na ten cel czynników wyznaczono również następujący: „Wysoki poziom ładu przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni”, oznaczając go wyróżnikiem „cel operacyjny C.3”. Do osiągnięcia wymienionego celu przyczyni się: rewitalizacja terenów i obiektów, w tym poprzemysłowych i zdegradowanych, poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast i centrów dzielnic, rewitalizacja obszarów zieleni urządzonej oraz terenów rekreacyjnych, przywracanie pozycji lub nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym oraz symbolicznym w życiu społeczności lokalnych, rewitalizacja osiedli mieszkaniowych, w tym starych dzielnic. Cel strategiczny dla drugiego obszaru to: „*Województwo śląskie – region otwarty, będący istotnym partnerem rozwoju Europy*”. Jednym z celów operacyjnych w tym zakresie jest: „Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego”, oznaczony symbolem D.2. Osiągnięcie tego celu zapewni, m.in.: promowanie województwa śląskiego jako miejsca atrakcyjnego dla mieszkańców, inwestorów, studentów, turystów oraz promocja miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej i przyrodniczej.

Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006–2020, Oprócz wskazania elementów składających się na kulturalny wizerunek województwa śląskiego³, dokument

² uchwała Nr IV/38/2/2013 z dnia 1 lipca 2013 r.

³ cechy wyróżniające wizerunek kulturalny województwa to wg strategii: zróżnicowanie kulturowe, harmonijnie łączące elementy odmiennych tradycji i tożsamości kulturowych; odzwierciedlanie i kształtowanie przez kulturę podstawowych cnót obywatelskich takich jak: otwartość, uczciwość, odpowiedzialność, pracowitość, umiejętność społecznej współpracy; kultura jako istotny element rozwoju gospodarczego, zwiększający konkurencyjność ekonomiczną województwa i dający szanse na rozwój społeczno-ekonomiczny; innowacyjne wykorzystywanie potencjału twórczego środowiska artystycznego do jakościowej poprawy przestrzeni publicznej, w tym instytucji użyteczności publicznej

wytacza również cele strategiczne i kierunki działania zarządu województwa śląskiego w obszarze kultury. Dla celu: „upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (materialnego i niematerialnego) oraz jego lepsze wykorzystywanie do celów turystycznych” wskazano następujące kierunki działania:

- rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych,
- rewitalizacja obiektów i terenów przemysłowych i znajdowanie dla nich nowych funkcji,
- podnoszenie wartości estetycznej i funkcjonalnej przestrzeni publicznej.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007–2013 w nowej wersji przyjęty przez Komisję Europejską 5 sierpnia 2010 r., to dokument planistyczny określający obszary działań, jakie organy samorządu województwa podejmują na rzecz wspierania rozwoju regionu. Realizację założonego w RPO dynamicznego rozwoju województwa i poprawę jakości życia jego mieszkańców ma zapewnić: „przeobrażenie gospodarki opartej na przemyśle ciężkim w gospodarkę opartą na wiedzy i informacji” a jednym z istotnych elementów tego procesu jest: „ umiejętne wykorzystanie potencjału turystycznego i kulturowego Śląska”. Wojewódzkie plany rozwojowe opracowywane na następne lata, będą zapewne zakładały kontynuację dotychczasowych działań w obszarze materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, zaczęły one bowiem przynosić spodziewane, pozytywne efekty.

Funkcje instytucji zarządzającej RPO pełni Samorząd Województwa Śląskiego. Corocznie ze środków Programu dofinansowywane były wybrane drogą konkursów projekty, dotyczące poszczególnych osi priorytetowych.

Wśród priorytetów RPO WSL znalazły się:

- *Priorytet III*: Wzrost konkurencyjności turystycznej regionu ('TURYSTYKA'),
- *Priorytet IV*: Wzrost znaczenia kultury jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego ('KULTURA'),
- *Priorytet VI*: Zrównoważony rozwój miast ('MIASTA'),

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego⁴. Jest to dokument planowania strategicznego określający działania, za pomocą których samorząd województwa wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie. Plan uwzględnia założenia polityki przestrzennej państwa i tworzy warunki do realizacji ustaleń strategii rozwoju województwa, dużą rolę w tym względzie przypisując dziedzictwu i środowisku kulturowemu.

Wśród przyjętych w programie kierunków rozwoju polityki przestrzennej wymienia się:

- **wykreowanie zintegrowanego regionalnego produktu turystycznego**, do czego przyczynić ma się, m.in.: podnoszenie rangi obiektów dziedzictwa kulturowego (uznanie za pomnik historii, wpis na

⁴ dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Śląskiego uchwałą z dn. 21 lipca 2004 r. i opublikowany w „Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego” (2004 nr 68 poz. 2049)

listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO), w tym zabytków sakralnych, przemysłowych, rezydencjonalnych, budownictwa drewnianego,

- **tworzenie markowych produktów turystycznych**, m.in.: turystyki rekreacyjnej, aktywnej i specjalistycznej, organizowanej także w otoczeniu miast aglomeracji,
- **rozwijanie potencjału wewnątrznych obszarów zagrożonych marginalizacją**, realizowane przez wykorzystanie dla gospodarczego rozwoju lokalnego walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego, obejmujące między innymi zagadnienia zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2010–2013.

Dokument podkreśla znaczenie dziedzictwa kulturowego dla gospodarki i określa cele strategiczne i operacyjne polityki władz województwa śląskiego w tworzeniu nowoczesnego „przemysłu kultury” – sektora gospodarki odpowiadającego modelowi *Gospodarki Opartej na Wiedzy*. Autorzy programu sformułowali w nim następującą przewodnią ideę:

„Dobrze zachowane, zadbane zabytki stanowiące o tożsamości regionu elementem promocji i rozwoju gospodarczego województwa”.

Aby wizja ta została zrealizowana, konieczne jest podjęcie działań związanych i z materia zabytków, i ze świadomością społeczną. Temu służą wyróżnione dwa cele strategiczne programu:

- Cel strategiczny I – Kształtowanie kulturowego obrazu województwa. Osiągnięciu tego celu służą następujące działania: ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa, tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami, włączenie zabytków w procesy gospodarcze.
- Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu. W realizacji tego celu podstawowe zadanie przypada dobrze prowadzonej edukacji społecznej, propagowaniu wiedzy o zabytkach i aktywizacji społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami.

III.3. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMIN WCHODZĄCYCH W SKŁAD POWIATU

Władze gmin wchodzących w skład powiatu gliwickiego dysponują własnymi programami, planami i projektami strategicznymi dotyczącymi kierunków rozwoju podległych im terenów. Przy opracowaniu *Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego* korzystano z dostępnych w urzędach gmin materiałów, starając się osiągnąć zgodność i wspólnotę celów programów gminnych z powstającym programem powiatowym, co z kolei powinno zaowocować zintensyfikowaniem i poprawieniem jakości działań, mających na celu poprawę stanu dziedzictwa kulturowego regionu.

Gminne Programy Opieki nad Zabytkami i Gminne Ewidencje Zabytków, to podstawowe dokumenty traktujące o zasobie dziedzictwa kulturowego gmin i określające politykę

władz gminnych wobec zabytków i środowiska kulturowego. Obowiązek wykonania takich opracowań nakłada na władze gminne ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*⁵. Wśród ośmiu gmin powiatu gliwickiego gminne ewidencje zabytków zostały założone w Gierałtowicach, Knurowie, Pilchowicach, Pyskowicach, Sośnicowicach i Toszku. GEZ dla gminy Rudziniec jest w trakcie aktualizacji, gmina Wielowieś nie założyła jeszcze ewidencji. Natomiast programy opieki nad zabytkami opracowano dla gmin: Knurów, Toszek (w trakcie realizacji) i Pilchowice.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Wśród dokumentów poruszających kwestię ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jedne z najistotniejszych to *studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego* oraz *miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego*, które określając kierunki i zasady ochrony środowiska kulturowego w ramach danej jednostki terytorialnej, wymieniają tereny i obiekty chronione, precyzują istniejące zagrożenia dla wartości środowiska kulturowego i uwzględniając formy ochrony zabytków, opisują zasady postępowania z obiektami chronionymi i rygory jakim one podlegają na podstawie przepisów prawa.

Gminy powiatu gliwickiego dysponują *studiami*, które zgodnie z ustawą obejmują ich obszar w granicach administracyjnych. W dużym stopniu teren powiatu pokryty jest również *miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego*. Plany miejscowe stanowią akty prawa lokalnego a wymienione w nich obiekty, zespoły i obszary krajobrazu kulturowego są objęte ochroną prawną⁶.

Inne programy i dokumenty strategiczne. Część gmin dysponuje różnymi opracowaniami, których treść, w zróżnicowanym stopniu porusza kwestię dziedzictwa kulturowego i jego ochrony. W marginalnym stopniu zajmują się tą problematyką *programy ochrony środowiska*, ograniczające się do środowiska przyrodniczego, w niewielkim stopniu uwzględniające tylko obszary zieleni kształtowanej, w tym zabytkowej. W przyszłości, przy okazji aktualizacji tych programów, należałoby w większym stopniu zwrócić uwagę na powiązania między środowiskiem przyrodniczym i krajobrazem kulturowym gminy, co umożliwi władzom samorządowym prowadzenie spójnej i zrównoważonej polityki w obu tych dziedzinach.

Tematyka dziedzictwa kulturowego, ochrony zabytków i opieki nad nimi, w znacznie większym stopniu uwzględniana jest w *strategiach rozwojowych gmin* (gmina Rudziniec), *programach rozwoju lokalnego, lokalnych planach rewitalizacji* (gmina Pyskowice). Część z tych dokumentów jest w trakcie aktualizacji (gmina Pilchowice) i należy sądzić, że podążając za powszechnymi tendencjami, więcej miejsca poświęci się w nich wszechstronnej roli środowiska kulturowego, problematyce jego ochrony i wykorzystania w życiu społeczno-gospodarczym lokalnych społeczności.

⁵ Ustawa: art. 22 pkt 4 i art. 87

⁶ Ustawa: art. 7 pkt 4

IV. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

IV.1. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z INNYMI PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI POWIATU

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014–2017 włącza się w zbiór dokumentów strategicznych i planistycznych powiatu, z jednej strony opisujących zasób materialny, zjawiska i procesy dotyczące różnych dziedzin, z drugiej strony, po dokonaniu diagnozy aktualnego stanu rzeczy – proponujących katalog działań, których realizacja ma w przyszłości spowodować pożądane zmiany i przekształcenia.

Opracowaniem o najszerszym zakresie tematycznym, obejmującym wszystkie przejawy życia społeczno-gospodarczego powiatu jest *Strategia Rozwoju Powiatu Gliwickiego na lata 2005-2020*. Dokument został przyjęty uchwałą Rady Powiatu Gliwickiego nr XXIX/201/2008 z dnia 27 listopada 2008 r. Strategia określiła **misję powiatu gliwickiego**, którą jest:

„stymulowanie zrównoważonego rozwoju powiatu poprzez tworzenie szans rozwoju społeczności lokalnych, wzmacnianie jego atrakcyjności oraz poprawę pozycji powiatu w otoczeniu regionalnym i ponadregionalnym”.

Wg założeń Strategii perspektywą dla powiatu gliwickiego na rok 2020 będą następujące pozytywne cechy:

- ☐ zachowanie unikatowych wartości kulturowych i przyrodniczych wzmacniających pozycję powiatu w otoczeniu; powiat gliwicki będzie pełnił rolę depozytariusza kultury śląskiej i walorów naturalnych, dzieląc się nimi z mieszkańcami innych obszarów poprzez rozwój produktów lokalnych, organizowanie imprez i tworzenie oferty edukacyjnej,
- ☐ spójność przestrzenna i funkcjonalna powiatu, przejawiająca się w: infrastrukturalnym scaleniu gmin powiatu, wspólnych inicjatywach podejmowanych przez instytucje powiatu, w szczególności we współpracy instytucji samorządowych, integracji działań mieszkańców gmin powiatu.

W treści opracowania, wśród atutów powiatu gliwickiego, prócz atrakcyjności inwestycyjnej i coraz częstszych inicjatyw proekologicznych, wymieniony został kilkakrotnie znaczny potencjał turystyczno-rekreacyjny.

W ramach Strategii wyznaczono cztery priorytety a dla każdego z nich – cele strategiczne niezbędne do ich realizacji. W każdym z priorytetów znalazł się akcent podkreślający wagę sfery kulturowej w życiu mieszkańców regionu.

- *Priorytet 1. Wzmacnianie kapitału ludzkiego powiatu gliwickiego.*

Wśród celów strategicznych wymieniono: „rozwój zróżnicowanej oferty kulturalnej” i „wyzwalanie społecznej aktywności mieszkańców”.

- *Priorytet 2. Poprawa warunków mieszkania na terenie powiatu.*

Cele strategiczne prowadzące do osiągnięcia tego priorytetu to, m.in.: „poprawa dostępności infrastruktury sportowo-rekreacyjnej” i „podwyższanie estetyki miejscowości”.

- *Priorytet 3. Zrównoważony rozwój gospodarczy i turystyczny zapewniający bogatą ofertę produktów i usług.*

Wśród celów strategicznych znalazły się tu, m.in.: „bogata oferta turystyczna uwzględniająca potencjał kulturowo-historyczny i przyrodniczy powiatu” oraz „rewitalizacja miast i odnowa wsi”.

- *Priorytet 4. Spójność powiatu i powiązania kooperacyjne pomiędzy podmiotami decydującymi o rozwoju powiatu.*

W tym wypadku uzgodniono dwa cele strategiczne, z których pierwszy to: „współpraca samorządów lokalnych powiatu w planowaniu rozwoju, przygotowywaniu projektów i realizowaniu działań o znaczeniu strategicznym dla rozwoju powiatu i jego gmin”.

W każdym z priorytetów rozwojowych znalazły się cele istotne z punktu widzenia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego – akcentujące rolę turystyki i rekreacji w życiu współczesnego człowieka, nie do przecenienia w przypadku terenów mocno uprzemysłowionych i zurbanizowanych. Szczególnej wagi jest punkt podkreślający znaczenie turystyki kulturowej, jednego z najbardziej dynamicznie rozwijających się kierunków turystyki kwalifikowanej. Potencjał powiatu

w tej kwestii jest bardzo duży, choć w niewielkim jeszcze stopniu wykorzystywany. Jego położenie na zapleczu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, atrakcyjne środowisko przyrodnicze o dużej lesistości, z obszarami chronionego krajobrazu i zagospodarowanymi pod względem rekreacyjno-turystycznym zbiornikami wodnymi, zasobne w wartościowe, zróżnicowane pod względem formy zabytkowe zespoły i obiekty architektoniczne, stwarza doskonałe warunki do wykreowania nowoczesnych „produktów turystycznych”, oferujących zróżnicowane, atrakcyjne formy wypoczynku weekendowego.

Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Gliwickiego na lata 2010-2013 z Uwzględnieniem Perspektywy na lata 2014-2018¹ w wielu miejscach łączy ochronę środowiska przyrodniczego z ochroną walorów historyczno-kulturowych regionu. Program przedstawia zasoby przyrodnicze powiatu, wymieniając obszary szczególnie cenne pod względem przyrodniczo-krajobrazowym. Część z nich kwalifikuje do ochrony prawnej, jednocześnie eksponując ich potencjał do zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego. W opracowaniu określono stan tych zasobów,

¹ dokument, wraz z Prognozą Oddziaływania na Środowisko Aktualizacji Programu Ochrony Środowiska dla powiatu Gliwickiego, opracowany przez EKO – TEAM KONSULTING z Bielska-Białej w październiku 2010 r.

zdefiniowano zagrożenia i czynniki niekorzystne, w końcu zaproponowano działania naprawcze i sposoby ich realizacji. Wg autorów, podstawą sprawnego zarządzania środowiskiem przyrodniczo-kulturowym jest współdziałanie powiatu z władzami gmin wchodzących w jego skład. Umożliwi to prowadzenie spójnej polityki, z jednej strony pozwalającej na wykorzystanie tkwiącego w środowisku przyrodniczym potencjału, z drugiej – zapewniającej ekosystemowi równowagę, ograniczenie niekorzystnych procesów i kompleksową ochronę.

Zadania własne powiatu w kwestii ochrony krajobrazu kulturowego i środowiska przyrodniczego ograniczają się głównie do funkcji edukacyjnych i promocyjnych. Promocja działań proekologicznych i propagowanie wartości przyrodniczo-kulturowych regionu za pomocą wydawnictw, folderów, szkoleń, konkursów, edukacji dzieci i młodzieży, ma w efekcie przynieść wzrost świadomości społecznej. Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska proponuje władzom powiatu podjęcie funkcji inspirującej, organizacyjnej i koordynującej wspólne działania proekologiczne i rewitalizacyjne podejmowane w gminach.

Gminy powiatu gliwickiego posiadają ogólnie sprecyzowaną wiedzę, zarówno o swoich najcenniejszych walorach przyrodniczych i kulturowych, jak i zagrożeniach dotyczących środowiska przyrodniczo-kulturowego. Samorząd powiatowy realizując własne, nieliczne – z racji swoich określonych ustawowo kompetencji – zadania w tym obszarze, występuje także jako partner dla samorządów gminnych – z potencjałem organizacyjnym, prawnym i szerszym horyzontem spojrzenia na istotne problemy całego powiatu gliwickiego.

Elementami środowiska kulturowo-przyrodniczego są zespoły zieleni urządzonej, towarzyszące układom ruralistycznym, urbanistycznym, założeniom dworskim, cmentarzom. Program Ochrony Środowiska w swojej zaktualizowanej formie proponuje współpracę starostwa z samorządami gmin na polu rewitalizacji tych obszarów. Gminy, na których terenie znajdują się takie obiekty dysponują kompetencjami i instrumentami finansowymi do podjęcia takich zadań. Rolą powiatu byłaby organizacja współpracy międzygminnej i określenie najważniejszych elementów kształtowania zieleni w granicach powiatu gliwickiego. Jeśli chodzi o zielen historyczną, zaproponowano:

- ochronę (rewitalizację) zabytkowych założeni zieleni parków podworskich, przypałacowych, folwarcznych, historycznych nasadzeń alejowych oraz ekspozycji i panoram widokowych w krajobrazie naturalnym:
 - Gierałtowie — ruiny zamku w Chudowie, zespół pałacowo-parkowy w Przyszowicach,
 - Pilchowice — zespoły dworsko-parkowe w Pilchowicach, Kuźni Nieborowskiej, park przypałacowy w Wilczy,
 - Rudziniec — parki przypałacowe w Pławniowicach i Rudzińcu, Bycinie, park dworski w Chechle
 - Sośnicowice — park przypałacowy w Sośnicowicach,

- Toszek — park dworski w Paczynie, zamek w Toszku,
- Wielowieś — park dworski w Wielowsi;
- ochronę starodrzewu zieleni przykościelnej (wokół obiektów historycznej zabudowy sakralnej: kościołów, kaplic) i cmentarnej.

Inne działania w kierunku ochrony historycznych wartości środowiska przyrodniczego na terenie powiatu gliwickiego, to:

- kreowanie wspólnej polityki ochrony przyrody z zainteresowanymi gminami w ramach tworzenia i uzgadniania planu ochrony Parku Krajobrazowego – „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”,
- promocja obszarów dla rozwoju funkcji rekreacyjno-turystycznych w oparciu o: zbiorniki Pławniowice oraz Dzierżno Duże i Dzierżno Małe, doliny Kłodnicy i Bierawki, lasy rudzko-raciborskie, lublinieckie, rudzynieckie, zasoby środowiska kulturowego;
- koordynacja i dalszy rozwój sieci tras i ścieżek rowerowych;
- wsparcie organizacyjne rewaloryzacji i rewitalizacji przeobrażonych i zdegradowanych terenów poeksploatacyjnych i przemysłowych.

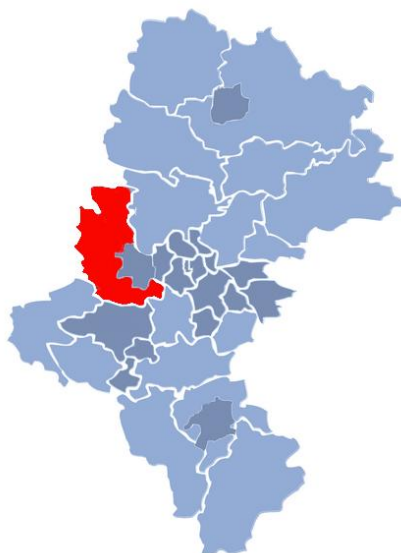
Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska kreśli cele długoterminowe a w ich ramach cele krótkoterminowe, określając przy każdym z nich zadania:

- ☐ w ramach celu „*stworzenie prawno-organizacyjnych warunków i narzędzi dla ochrony przyrody*” wyznaczono zadanie: „*tworzenie sieci ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych jako elementu ścieżek rowerowych i turystycznych w obrębie obszarów przyrodniczo cennych, atrakcyjnych krajobrazowo oraz dziedzictwa kulturowego*”;
- ☐ w ramach celu „*zachowanie lub odtworzenie właściwej struktury i stanu ekosystemów i siedlisk*” wyznaczono zadania: „*rewitalizacja istniejących zasobów terenów zieleni miejskiej ogólnodostępnej, tworzenie lokalnych parków wiejskich i gminnych oraz rewaloryzacja zabytkowych założeń zieleni*”.

V. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU GLIWICKIEGO

V.1. CHARAKTERYSTYKA POWIATU GLIWICKIEGO

Położenie. Powiat gliwicki położony jest na Wyżynie Śląskiej, w zachodniej części województwa śląskiego. Od wsch. sąsiaduje z powiatem tarnogórskim i z miastami na prawach powiatu: Gliwicami i Zabrzem, od pd. – z powiatami: mikołowskim i rybnickim, od pd.-zach. – z powiatem raciborskim. Granica zach., jest jednocześnie linią rozdzielającą województwo śląskie i opolskie, przez którą powiat gliwicki graniczy z opolskimi powiatami: strzeleckim i kędzierzyńsko-kozielskim.

Położenie powiatu gliwickiego w granicach województwa śląskiego(rys. za: www.pl.wikipedia.org)

Obszar i podział administracyjny. Powiat gliwicki zajmuje powierzchnię 663,35 km², jest więc siódmym co do wielkości powiatem w województwie śląskim, stanowiąc 5,38% całości jego powierzchni. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na osiem jednostek:

1. gmina miejska: Knurów - pow. 33,95 km²
2. gmina miejska Pyskowice - pow. 30,89 km²,
3. gmina miejsko-wiejska Sośnicowice - pow. 116,50 km²
4. gmina miejsko-wiejska Toszek - pow. 99,82 km²
5. gmina wiejska: Rudziniec - pow. 159,14 km²
6. gmina wiejska Wielowieś - pow. 116,18 km²
7. gmina wiejska Gierałtowice - pow. 38,06 km²
8. gmina wiejska Pilchowice - pow. 69,83 km²

Podział administracyjny powiatu gliwickiego (rys. za: www.pl.wikipedia.org)

Klimat i hydrografia. Charakterystycznymi cechami klimatu rejonu powiatu gliwickiego są: stosunkowo wysoka średnia temperatura roczna, krótkotrwała zima, wczesna i wilgotna wiosna i ciepłe lato oraz rzadkie występowanie silnych wiatrów, co stwarza korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa i turystyki.

Powiat gliwicki należy do dorzecza Odry i znajduje się w obrębie zlewni: Małej Panwi, Kłodnicy, Bierawki i Rudy. Na obszarze powiatu występują zbiorniki wodne, które powstały w wyniku działalności człowieka (największe to: jeziora: Dzierżono Duże i Małe, Jez. Pławniowickie, zbiornik Słupsko, staw Hubertus). Część z tych zbiorników jest zagospodarowana i spełnia funkcje rekreacyjne i retencyjne.

Przyroda. Region jest zasobny w ciekawe pod względem przyrodniczym miejsca. Wśród nich wymienić należy:

1. *Rezerwat przyrody — Hubert* położony na terenie gminy Wielowieś, w miejscowości Dąbrówka (pow. 14,43 ha);

2. *Park Krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”* (powierzchnia w granicach powiatu gliwickiego około 9080 ha; założony w 1993 r.) Teren parku posiada interesującą rzeźbę a unikatowym zjawiskiem jest kilkanaście typów wydm. W południowej części występują wody mineralne – solanki i wody siarczanowe. Rzeka Ruda, stanowiąca oś hydrograficzną parku, zaliczana jest do ciekawszych rzek meandrujących. Park obejmuje kompleks Lasów Rudzkich, będących pozostałością dawnej Puszczy Śląskiej. Dominującym typem lasu są bory a w dolinach rzek i podmokłych obniżeniach występują łągi oraz olsy.

3. *Rezerwat przyrody „Las Dąbrowa”* — położony na terenach Gliwic i Sośnicowic obszar lasu o powierzchni ponad 76 hektarów, celem jego powołania jest zachowanie różnogatunkowych drzewostanów grądowo-łęgowych,

4. *Las „Fazaniec”* – obszar chronionego krajobrazu na terenie gminy Toszek.

Komunikacja. Powiat gliwicki zlokalizowany jest na przecięciu ważnych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu europejskim, autostrad – A1 i A4. Posiada dobrze rozwiniętą sieć dróg, liczącą około 923 km dróg: krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych. Dodatkowym atutem jest bezpośrednia bliskość największej w Polsce aglomeracji miejsko-przemysłowej. Wszystko to czyni teren powiatu atrakcyjnym obszarem inwestycyjnym. Powiat przecięty jest w poprzek jedną z głównych polskich magistrali kolejowych, która łączy Śląsk z wybrzeżem Bałtyku oraz Kanałem Gliwickim – drogą wodną, niegdyś o wielkim znaczeniu, łączącą Odrę z Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym. W Gliwicach mieści się węzeł kolejowy zaliczany do najważniejszych w kraju oraz największy polski śródlądowy port rzeczny. W odległości ok. 40 km od granic powiatu gliwickiego znajduje się Międzynarodowy Port Lotniczy w Pyrzowicach.

Ludność. Obszar powiatu zamieszkuje 115 229 osób (2011 r.). Średnia gęstość zaludnienia wynosi około 171 mieszkańców na kilometr kwadratowy. Wg danych statystycznych liczba ludności na terenie powiatu gliwickiego na przestrzeni ostatniej dekady nieznacznie się zmniejszyła, choć ostatnio ta tendencja wydaje się odwracać. Do obszaru o najwyższej koncentracji ludności należą: Pyskowice (581 os/km²), Knurów (1143 os/km²) i Gierałtówice (274 os/km²), najsłabiej zaludnionymi gminami są: Wielowieś (50 os/km²) i Rudziniec (64 os/km²). Ludność w wieku produkcyjnym stanowi około 65,4%.

Gospodarka. Atutem powiatu gliwickiego jest bliskość Gliwic i podstrefy Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej oraz duże zróżnicowanie potencjału gospodarczego regionu.

Południową i pd.-wsch. część powiatu stanowi strefa uprzemysłowiona i zurbanizowana, w której dominują zakłady przemysłu ciężkiego i górnictwo. Pozostałe tereny powiatu stanowią zaplecze rolniczo-turystyczno-rekreacyjne dla Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. W części środkowej, z racji dogodnych warunków naturalnych – strefa akwenów (Jeziora Dzierżno Duże i Dzierżno Małe, Jezioro Pławniowickie) oraz duży kompleks leśny – rozwinęły się funkcje rekreacyjne i turystyczne. Strefa ta ciągnie się aż do południowych granic powiatu, gdzie znajduje się jeden z największych polskich parków krajobrazowych „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”, obejmujący swoim obszarem także sąsiednie powiaty: raciborski, rybnicki, mikołowski, pszczyński i miasto Żory. Natomiast północna i pn.-zach. część powiatu mają charakter typowo rolniczy.

Dominującą rolę w powiecie odgrywiają duże zakłady przemysłowe oraz kopalnie. Dobrze rozwija się drobna wytwórczość, usługi, handel, budownictwo. Zaplecze naukowe stanowi jedna z najlepszych technicznych wyższych uczelni w Polsce – Politechnika Śląska w Gliwicach.

Leśnictwo i rolnictwo. Ogólna powierzchnia lasów na terenie powiatu gliwickiego wynosi ok. 21883 ha, z czego niemal 98% pozostaje w administracji Lasów Państwowych, w zarządzie nadleśnictw: Rudziniec (gminy Rudziniec, Sośnicowice, Toszek, Wielowieś), Rybnik (gminy Gierałtów, Knurów, Pilchowice, Sośnicowice), Rudy Raciborskie (gminy Pilchowice, Sośnicowice), Brynek (gminy Pyskowice, Wielowieś), Zawadzkie (gmina Wielowieś).

Powiat ma dobre warunki glebowe, przestrzenne i infrastrukturalne do rozwoju rolnictwa. Prawie 46 % ogólnej powierzchni powiatu gliwickiego zajmują tereny typowo rolnicze. Dobry stan środowiska naturalnego – nieskażone gleby o zróżnicowanej strukturze i żyzności i czyste powietrze stwarzają możliwość rozwoju gospodarstw ekologicznych, a walory krajobrazowe i kulturowe sprzyjają rozwojowi turystyki i rekreacji.

Mapa fizyczna powiatu gliwickiego (rys. za: www.pl.wikipedia.org)

Historia i dziedzictwo kulturowe. Region może się pochwalić bogatą historią i wielokulturową tradycją, co znalazło odbicie w znacznej ilości zróżnicowanych i interesujących obiektów zabytkowych, reprezentujących różne style i epoki. Wśród nich wymienić można dobrze zachowane układy urbanistyczne i ruralistyczne, obiekty architektury obronnej, zespoły rezydencjonalne i sakralne wraz z układami zieleni kształtowanej, architekturę miejską – kamienice mieszczańskie i budowle użyteczności publicznej, przykłady budownictwa wiejskiego a także zabytki techniki, obiekty małej architektury, obiekty kultu (kapliczki i krzyże przydrożne), miejsca pamięci narodowej, wreszcie – obiekty zabytkowego wyposażenia wnętrz.

V.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY POWIATU GLIWICKIEGO

Charakter krajobrazu kulturowego powiatu gliwickiego uwarunkowany został następującymi czynnikami, w znacznej części wspólnymi dla całego Śląska:

- położenie geograficzne: dorzecze Odry, dobre gleby i warunki klimatyczne sprzyjające rozwojowi rolnictwa, skutkowały powstawaniem osad rolniczych (obfitość obiektów o charakterze dworskim i rezydencjonalnym; założenia ruralistyczne);
- skrzyżowanie ważnych historycznych szlaków paneuropejskich (Via Regia, pielgrzymkowy szlak św. Jakuba) stworzyło warunki do powstawania osad handlowych o charakterze miejskim (średniowieczne miejskie układy urbanistyczne);
- burzliwa historia Śląska, który po wymarciu polskich Piastów, przechodził w kolejnych wiekach pod panowanie czeskie, austriackie a w końcu pruskie i niemieckie, doprowadziła do przenikania się wpływów i kultur, co znalazło wyraz w obyczajach, sztuce i kulturze dawnych pokoleń;
- przemiany gospodarczo-społeczne i rozwój przemysłu i infrastruktury XIX w., które stanowiły podłoże zerwania z tradycyjnym modelem egzystencji, spowodowały liczne migracje ludności, przyspieszyły tempo życia i doprowadziły do jego znacznego zróżnicowania, wyrazem tych tendencji jest eklektyzm w sztuce XIX-wiecznej, rozwój architektury przemysłowej i municypalnej;
- zniszczenia wojenne i przemiany ustrojowe po 1945 r., które doprowadziły do znacznych ubytków w substancji zabytkowej i zmian własnościowych;
- przemiany ustrojowe w Polsce, zapoczątkowane w 1989 r. – ich konsekwencją stała się komunalizacja i prywatyzacja części zabudowy, przywrócenie samodzielności decyzyjnej i kompetencji władzom samorządowym, przystąpienie do Wspólnoty Europejskiej, co otworzyło nowe możliwości finansowe i organizacyjne w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

V.2.1. Zabytki nieruchome powiatu gliwickiego.

W myśl art. 6 ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na mocy **wpisu do rejestru zabytków województwa śląskiego 157 obiektów z terenu powiatu gliwickiego objętych jest ochroną prawną**. Wśród obiektów rejestrowych najliczniej reprezentowane są domy mieszkalne a znaczna ich większość znajduje się w granicach Pyskowic i Toszka. Drugą pod względem liczebności grupę stanowią budynki sakralne (kościóły i kaplice), kolejną – obiekty związane z transportem kolejowym normalno- i wąskotorowym (dworce kolejowe, magazyny, układy torowe i budowle inżynierskie), wreszcie zespoły pałacowe i dworskie, budynki użyteczności publicznej (ratusze, szkoły, szpitale) oraz dwa zamki. Do rejestru zabytków wpisano również 14 stanowisk archeologicznych i trzy założenia urbanistyczne.

Układy urbanistyczne. Trzy historyczne układy przestrzenne miast w powiecie gliwickim zostały objęte ochroną na mocy wpisu do rejestru zabytków województwa śląskiego. Są to historyczne centra Toszka, Pyskowic i Sośnicowic.

Toszek powstał jako osada przyrodowa w 2 poł. XIII w. Lokacja na prawie niemieckim nastąpiła przed 1321 r. Centrum miasta zachowało czytelny pierwotny zarys owalu wydłużonego w osi wschód – zachód. Z narożników centralnego prostokątnego rynku i pośrodku krótszych pierzei wybiegają ulice, tworzące układ szachownicowy. Pierzeje zabudowano budynkami dwukondygnacyjnymi w układzie kalenicowym. Ratusz usytuowany jest w pd.-wsch. narożniku placu rynkowego. Zachował się układ parcel z budynkami frontowymi od rynku i oficynami przy ulicach równoległych. Na zach. od rynku znalazł się kościół parafialny oraz zamek – na wzgórzu, oddzielnym fosą. Na pd. od miasta ulokowano kościół cmentarny.

Pyskowice założone zostały ok. 1250 przez Piskę. Miasto lokowane przed 1300 r., należało kolejno do księstwa kozielsko-bytomskiego, cieszyńskiego, oświęcimskiego i opolskiego, od poł. XVI w. pozostawało w rękach prywatnych. Zachowany średniowieczny układ o owalnym zarysie, z szachownicowym układem ulic i prostokątnym centralnym rynkiem, z którego narożników wyprowadzone pod kątem prostym po dwie ulice. Pośrodku rynku ratusz, w części pn. kościół parafialny. Na pd. skraju miasta neogotycki kościół ewangelicki.

Sośnicowice – osada targowa z rynkiem, założona ok. poł. XIII w. przez księcia opolskiego Władysława. Do koń. XVI w. domena książąt opolskich, potem w rękach prywatnych. W XVI w. otrzymała prawa miejskie. Ośrodek założenia stanowi rynek w kształcie nieregularnego czworoboku, z wychodzącymi z narożników ulicami. Na wsch. od rynku kościół parafialny, na zach. – pałac.

Układy ruralistyczne. Ciekawie prezentują się zróżnicowane układy ruralistyczne wsi ziemi gliwickiej. Do tej pory żadna nich nie została objęta ochroną prawną. Dominuje układ przestrzenny ulicówki i wielodrożnicy. Obok nich występują także owalnice oraz rzadko spotykana na Śląsku szeregówka nadbrzeżna. W większości wsi dominantami funkcjonalnymi i kompozycyjnymi były: kościół oraz zespół majątku dworskiego, z pałacem lub dworem, zespołem zabudowy folwarcznej a często także, z okazałym parkiem. Rozplanowanie wsi pozostało na ogół czytelne, największe przekształcenia nastąpiły w zabudowie siedzib szlacheckich.

Zespoły dworskie i rezydencjonalne stanowią zawsze obiekty atrakcyjne pod względem architektonicznym, często odznaczają się okazałymi gabarytami i wyszukaną formą, wyróżniając się na tle typowego budownictwa. Obiekty rezydencjonalne rozsiane są po terenie całego powiatu. Prezentują zróżnicowane formy i stan zachowania, pozostając świadectwem dawnej świetności ziemi gliwickiej. W powiecie gliwickim do rejestru zabytków wpisanych jest 13 obiektów należących do tej kategorii, przy czym jeden z nich – dwór w Dąbrówce nie istnieje i jest przewidziany do wykreślenia z rejestru. Obiekty rejestrowe podlegają rygorom przypisanym tej formie ochrony prawnej. Obejmuje je również ochrona na mocy zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Wśród obiektów rezydencjonalnych, najbardziej znany jest zespół pałacowo-parkowy w *Plawniowicach* (ob. Diecezjalny Dom Rekolekcyjno-Formacyjny Diecezji Gliwickiej). Okazałe założenie w obecnej formie zostało wzniesione dla hrabiego Franza v. Ballestrema przez *K. Heidenreicha* w stylu neorenesansowym. Pałacowi towarzyszy rozległy park krajobrazowy, oficyna i stajnia z wozownią.

Pałac w Bycinie – późnobarokowy, wzniesiony został około 1700 r. z fundacji hr. Alberta Leopolda Paczyńskiego z Tenczyna; przebudowany przez książąt Hohenlohe-Oehringen po pożarze

w 1867 r.; po 1945 r. wykorzystywany jako mieszkania dla pracowników gospodarstwa rolnego, obecnie stanowi własność prywatną, pozostaje w ruinie. W skład założenia, oprócz pałacu, wchodzi zabudowania gospodarcze oraz park pałacowy.

Dwór w Świbiu wzniesiony został ok. 1800 r. i 1900 r.; prezentuje formy neogotyku angielskiego. Pałacowi towarzyszy dworski spichlerz pochodzący z XVIII w.

Dwór w Paczynie połączony jest z dwiema oficynami. W towarzyszącym mu zespole folwarcznym zachowały się późnoklasycystyczne zabudowania dworskie z 1820 r.

Pałacom i dworom towarzyszą często **parki dworskie**. Pałac w Rudzińcu z lat czterdziestych XIX w. otoczony jest parkiem z lat pięćdziesiątych tego wieku, w otoczeniu parków usytuowane są również dwory w Kotliszowicach, Wilczej, Wielowsi, Przyszowicach, Pniowie i inne.

Kościóły, kaplice i cmentarze. Wśród kościołów dużą grupę stanowią kościoły drewniane i drewniano-murowane (mur w partii prezbiterium) o charakterystycznych formach – w konstrukcji zrębowej, z izbicami, czasem z tzw. sobotami i wolno stojącymi dzwonniami, wznoszone od XV

(Poniszowice, Sieroty) do XVII w. (Rudziniec, Bojszów, Zacharzowice) i XVIII w. (Wilcza). Kościoły powiatu gliwickiego tworzą tzw. pętlę gliwicką trasy głównej szlaku architektury drewnianej.

Bojszów

Rachowice

Wilcza

Pozostałe, murowane kościoły stanowią zróżnicowaną grupę, prezentującą różne formy stylowe i rozwiązania przestrzenne. Część powstała w okresie późnego średniowiecza, przekształcana

Sośnicowice

jednak i rozbudowywana w następnych latach, dziś przedstawia mieszanekę stylów od gotyku, przez renesans i barok, po formy neostylowe – Kozłów (XV/XVI w., rozb. 1928), Sośnicowice (kościół późnogotycki, zbarokizowany w l. 1786-95), Toszek (XV-wieczna świątynia, przeb. w l. 1713-15), Świbie (gotycki kościół z dostawioną neogotycką wieżą), Wielowieś (kościół gotycki z XV w., otrzymał w XIX w. formy neoromańskie). Wśród kościołów murowanych są również przykłady obiektów jednorodnych stylowo. Są to: późnobarokowy kościół w Pilchowicach wzniesiony w l. 1779-80, kościół w Stanicy wymurowany w latach 1800-04 w stylu barokowo-klasycystycznym, neobarokowy kościół w Rudnie

z 1922 r. W powiecie gliwickim do rejestru zabytków wpisanych jest 25 zabytkowych budowli kościelnych.

Kościółom wiejskim często towarzyszą cmentarze oraz zabudowania pomocnicze – plebanie, zabudowa gospodarcza, małe budynki szkolne, które tworzą całe zespoły kościelne. Na terenie powiatu znajduje się 36, zewidencjonowanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Wielowieś

cmentarzy, jednak żaden z nich nie został wpisany do rejestru zabytków. W kilku miejscowościach przetrwały pozostałości kirkutów. Przykładem jest, ostatnio uporządkowany kirkut w Toszku oraz cmentarze w Wielowisi i Pyskowicach, na których przetrwały interesujące macewy o zróżnicowanej symbolice przedstawień. Zachowały się także nieliczne budynki związane z religijną obrzędowością żydowską, jednak pozostają w stanie ruiny. Są to: pozostałości synagogi w Wielowisi i domu przedpogrzebowego w Pyskowicach. Niewielka Wielowieś stanowi zresztą dowód wielokulturowej tradycji regionu, bowiem oprócz kościoła katolickiego i synagogi znajduje się tu również kaplica ewangelicka.

Kapliczki i krzyże przydrożne, podobnie jak na całym Śląsku, obficie występują w powiecie gliwickim. Są to obiekty kultu religijnego obrazujące ludową pobożność, związane często z, dziś już zapomnianymi wydarzeniami, ważnymi dla życia dawnych społeczności. Świadectwem innych zgoła wydarzeń są krzyże pokutne, które także można spotkać na ziemi gliwickiej (Sośnicowice). Są świadectwem dawnych zbrodni, obowiązkiem ich stawiania stanowił bowiem karę dla sprawcy określonego przestępstwa.

Pyskowice

Budowle użyteczności publicznej. Wśród nich wymienić można XIX-wieczny ratusz w Pyskowicach, klasycystyczny ratusz w Toszku oraz budynek szpitala przeciwgruźliczego, pierwotnie klasztor oo. Bonifratrów w Pilchowicach. Inne obiekty architektoniczne tej grupy to budynki dworców kolejowych (Nieborowice, Stanica,

Pilchowice), szkoły (kompleks budynków w Pyskowicach).

Zabytki techniki. Wśród zabytków techniki zdecydowanie dominują obiekty związane z infrastrukturą kolejową. W rejestrze zabytków województwa śląskiego umieszczono

8 obiektów związanych z kolejnictwem. Przeważają budynki dworców i magazynów kolejowych w miejscowościach położonych na trasie kolejki wąskotorowej Bytom Karb – Markowice (Nieborowice, Pilchowice, Stanica). W rejestrze odrębny wpis mają także dwa zachowane w całości zespoły kolejowe – z układem

torowym, zabudowaniami oraz budowlami inżynierskimi (mosty, przepusty). Są to: linia kolei wąskotorowej Gliwice–Racibórz na odcinku Nieborowice–Rudy i na tej samej linii odcinek Gliwice–Nieborowice. Oprócz tych obiektów jednostkowym wpisem objęto także halę wachlarzową lokomotywowni w Pyskowicach z 1902 r. Inną dziedzinę działalności przemysłowej, kwitnącej w XIX i XX w. w majątkach dworskich prezentuje budynek dawnej gorzelni w Świbiu.

Architektura obronna. Najbardziej znanymi obiektami zabytkowymi ziemi gliwickiej są pozostałości dwóch założeń zamkowych: zamku w Toszku i zamku w Chudowie.

Ruiny zamku w Toszku usytuowane są na wzgórzu na zach. od starego miasta. Zamek wzniesiony na przełomie XIV i XV w. w miejscu XII-wiecznego grodu drewnianego. Po nawale husyckiej odbudowany w latach 1433-80 przez księcia opolskiego Przemysława. Kolejny raz odbudowany po pożarze i przekształcony w rezydencję

nowożytną przez Kaspara hr. Colonnę w l. 1650-66. W późniejszych latach stanowił własność Posadowskich i Adolpha v. Eichendorffa, ojca poety Josepha. Od czasu pożaru w 1811 r. pozostaje w ruinie. Zamek gotycki, z elementami renesansowymi i barokowymi, na nieregularnym rzucie o owalnym narysie murów. Zachowany budynek bramny i budynek mieszkalny z istniejącą basztą pn. oraz stajnia. Od wsch. nowożytnie fortyfikacje na rzucie trapezu z czterema bastejami bramą i pozostałościami wcześniejszej fosy; przy bramie, połączony z basteją, tzw. „dom burgrabiego”.

Zamek w Chudowie usytuowany jest na pn.-wsch. od wsi, otoczony pozostałościami fosy i mokradłami. Renesansowy zamek wzniesiono w koń. XVI w. W 1837 r. nastąpiła jego przebudowa a już w 1874 r. budowlę strawił pożar. Zamek założony na rzucie prostokąta z wewnętrznym dziedzińcem, ma częściowo zachowane mury obwodowe z pozostałościami zabudowy po stronie pn.-zach. i pd.-wsch.; od pd.-zach. kwadratowa 4-kondygnacyjna wieża.

Podsumowanie. Miasta i wsie powiatu gliwickiego zachowały czytelne pierwotne układy urbanistyczne. Oryginalna substancja zabudowy miejskiej i wiejskiej, zachowana w dość dużym stopniu, uzupełniona została współczesnymi obiektami, nie zawsze należycie zharmonizowanymi z charakterem dawnej zabudowy. Na wsiach największe straty nastąpiły w zabytkowych zespołach dworskich i pałacowych. Najpierw przyczyniło się do tego przejęcie dawnych założeń ziemiańskich przez PGR-y, a dzieło zniszczenia dokonało się po ich likwidacji i po opuszczeniu budynków przez dotychczasowych użytkowników. Wiele dawnych rezydencji i folwarków pozostaje w ruinie, część z nich została bezpowrotnie zniszczona (Pniów). W złym stanie znajdują się też parki dworskie. We wszystkich nastąpiły ubytki w drzewostanie, spowodowane brakiem pielęgnacji i dewastacją w okresie powojennym. W najlepszym stanie są obiekty sakralne, z których większość, przez cały czas funkcjonowała zgodnie ze swoim przeznaczeniem i jako obiekty kultu, otoczone szacunkiem, znajdowały się pod pieczę wszystkich członków lokalnych społeczności. Wyróżniają się wśród nich kościoły drewniane, które tworzą lokalną odnogę ogólnopolskiego szlaku architektury drewnianej. Zabytki znajdujące się w gestii skarbu państwa w wielu wypadkach prezentują stan niezadowolający. Znacznie poprawiła się natomiast kondycja obiektów stanowiących mienie komunalne. W rejestrze zabytków województwa śląskiego zastanawia niewielka liczba obiektów przemysłowych z terenu powiatu gliwickiego. Biorąc pod uwagę historię powiatu dominującym zajęciem mieszkańców było rolnictwo, jednak gwałtowny rozwój uprzemysłowienia dotknął także ziemię gliwicką. Przykładem jest Knurów, z wybudowaną tu na pocz. XX w. kopalnią i związanymi z nią osiedlami patronackimi, projektowanymi przez Karla Henrici. Stan zabytków techniki w powiecie gliwickim pozostawia wiele do życzenia. Wpisy do rejestru obejmujące infrastrukturę kolei wąskotorowej były zapewne próbą ratowania tych, kiedyś powszechnych, dziś zdewastowanych i ginących obiektów.

V.2.2. Zabytki ruchome powiatu gliwickiego.

Zabytki ruchome, czyli stanowiące wyposażenie wnętrz sakralnych i świeckich, ale także wolnostojące rzeźby, pomniki, krzyże pokutne lub dewocyjne obejmuje się ochroną konserwatorską w zespołach lub indywidualnie, wpisując je do **wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych**. **Na terenie powiatu gliwickiego jest takich obiektów 216**. Z tego najwięcej znajduje się w gminie Rudziniec (78), następnie w kolejności są gminy Pilchowice (57) i Sośnicowice (44). Pojedyncze obiekty wpisano w gminach Toszek (8) i Wielowieś (4). W rejestrze brak jakiegokolwiek obiektu ruchomego z terenu gminy Knurów. Wśród zabytków ruchomych dominują obiekty sakralne, które stanowią wyposażenie kościołów.

V.2.3. Zabytki archeologiczne powiatu gliwickiego.

Sprzyjające warunki klimatyczne i glebowe dorzecza Odry oraz atrakcyjne położenie przy głównych szlakach komunikacyjnych spowodowały, że ziemia gliwicka od dawien dawna była miejscem intensywnego osadnictwa. Wśród niewielu zewidencjonowanych tu stanowisk archeologicznych wymienić można, przede wszystkim: grodziska średniowieczne i grodziska stożkowe (Pilchowice, Żernica, Chechło, Kleszczów, Pniów) oraz cmentarzyska z okresu kultury łużyckiej (Wilkowiczki, Świbie) i z okresu rzymskiego (Świbie). Na terenie powiatu zlokalizowano w sumie 14 stanowisk archeologicznych, najwięcej – pięć – znajduje się na obszarze gminy Rudziniec, po trzy usytuowane są w gminach Sośnicowice i Toszek, po dwa – w Pilchowicach i Wielowsi.

V.2.4. Szlaki turystyczne, ścieżki kulturowe i edukacyjne w powiecie gliwickim.

Przez powiat gliwicki przebiega odcinek paneuropejskiej **Drogi św. Jakuba** – dawnego szlaku pielgrzymkowego, który prowadzi z Europy wschodniej do Santiago de Compostela w Hiszpanii, oznaczony znakiem muszli, atrybutem św. Jakuba Starszego – oraz **Szlak Architektury Drewnianej, pętla gliwicka**, oznaczony symbolem . Takie trasy, odtwarzające dawne szlaki pielgrzymkowe, handlowe, dyplomatyczne i wskrzeszające idee wspólnoty narodów europejskich, pojawiają się od kilkunastu lat w całej Europie.

Krajowe szlaki turystyczne na terenie powiatu, związane z historią Polski to:

 - **Szlak Husarii Polskiej**. Szlak opracowany na pamiątkę przemarszu wojsk polskich udających się na odsiecz Wiednia pod wodzą króla Jana III Sobieskiego (1683 r.). Na terenie powiatu gliwickiego biegnie przez: Żernicę, Nieborowice, Pilchowice, Stanicę.

 - **Szlak Ziemi Gliwickiej**. Szlak w swojej środkowej części przebiega wzdłuż zbiornika Dzierżno Duże, Kanału Gliwickiego i wschodniej części Jeziora Pławniowice. Prowadzi z Gliwic, przez Ligotę Łabędzką, Rzeczyce, Taciszów, Niewieszę, Poniszowice.

Starostwo Powiatowe w Gliwicach
Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami

 - **Szlak Powstańców Śląskich.** Szlak prowadzi przez miejscowości w których walczyli powstańcy śląscy w latach 1919-1921. Na terenie powiatu gliwickiego biegnie przez: Pniów, Pisarzowice, Toszek, Płużniczkę, Dąbrówkę.

 - **Szlak Okrężny Wokół Gliwic.** Szlak przebiega głównie przez miasto Gliwice oraz miasta i miejscowości leżące na terenie powiatu gliwickiego lub z nim graniczące. Na terenie powiatu gliwickiego biegnie przez: Sierakowice, Rudno, Łączę, Taciszów, Bycinę, Ciochowie, Toszek, Wilkowiczki, Zacharzowice, Pniów, Paczynkę, Pyskowice.

 - **Szlak Krawędziowy GOP.** Na terenie powiatu gliwickiego biegnie przez: Przyszowice, Chudów, Paniówki.

 - **Szlak Stulecia Turystyki.** Biegnie pośród kompleksów leśnych, na terenie powiatu gliwickiego przez: Wilczę, Kuźnię Nieborowską, Nieborowice, Smolnicę, Trachy, Sierakowice, Bojszów, Rudno, Pławniowice, Poniszowice, Ligotę Toszecką, Dąbrówkę, Świbie, Wielowieś.

 - **Szlak Sośnicowicki.** Szlak prowadzi głównie wiejskimi polnymi drogami. Prowadzi przez miejscowości: Trachy, Sośnicowice, Łany, Kozłów.

W ramach projektu „Zaplecze aktywnej turystyki rowerowej dla mieszkańców zachodniej części Subregionu Centralnego”, dofinansowanego przez Unię Europejską na terenie powiatu gliwickiego oznakowanych zostało 211,5 km tras rowerowych. Trasy poprowadzono przez ciekawe krajobrazowo tereny, obfitujące w liczne atrakcje przyrodnicze i ciekawe obiekty zabytkowe.

Trasa	Gieraltowice	Kmirów	Pilchowice	Pyskowice	Rudziniec	Sośnicowice	Toszek	Wielowieś
[numer, kolor]	[km]							
6 C			18,82					
15 Z						14,48		
16 Y					18,63			
17 N				3,57				
18 C							6,61	
30 S					13,68		4,14	
165 Y								6,65
173 S					2,79			
371 Z	8,33							
372 N	5,24	10,29	0,83					
372a S		1,51						
373 Y	7,48		3,07		1,59	15,72		
374 N			3,00			2,52		
376 S						9,24		
378 C						2,61		
295 Y			3,75					
382 N					6,92			
384 Z				2,31			11,42	
386 C					2,18			
388 Y							6,19	2,49
389 C								12,46
390 Z								2,98

[za: <http://starostwo.gliwice.pl/pl/pages/rowerem-przez-powiat-gliwicki.php>]

V.3. MUZEA I INSTYTUCJE ZWIĄZANE Z OPIEKĄ NAD MATERIALNYM I NIEMATERIALNYM DZIEDZICTWEM KULTURY.

W **Pyskowicach**, pod patronatem miasta, funkcjonuje **Muzeum Miejskie**, które znalazło siedzibę w ratuszu. W programie muzeum znalazły się trzy stałe ekspozycje, związane z historią miasta: „Pyskowice wczoraj i dziś”, „Dzieje ratusza” oraz „Wystawa minerałów i skamieniałości”. Oprócz muzeum pyskowickiego, na terenie powiatu funkcjonuje kilka instytucji o charakterze muzealnym, których ideą jest zachowanie i upowszechnianie wiedzy o przeszłości regionu. Instytucje te powstały i istnieją dzięki samozaparciu i entuzjazmowi ich założycieli.

Wykaz instytucji o charakterze muzealnym, działających na terenie powiatu gliwickiego:

1. **Chudów. Zamek** - wystawa muzealna, złożona głównie z eksponatów archeologicznych odkrytych w trakcie prac konserwatorskich, remontowych i budowlanych prowadzonych na zamku.
2. **Knurów. Klub NOT KWK "Knurów" - Izba Tradycji Górniczej** – wystawa historii górnictwa węgla kamiennego w Knurowie i wyposażenie gabinetu dyrektora kopalni.
3. **Pyskowice. Skansen Kolejowy** – kompleks obiektów byłej wagonowni PKP Pyskowice. W organizacji wystawa taboru kolei normalnotorowych.
4. **Stanica. Izba Tradycji Śląskiej** w budynku Szkoły Podstawowej – interesująca ekspozycja, obrazująca życie mieszkańców wsi śląskiej na przełomie wieków XIX i XX wieku: stroje śląskie, górnicze, sprzęty gospodarstwa domowego, instrumenty muzyczne, zabawki; stała wystawa starych fotografii, na których uwieczniono dawnych mieszkańców Stanicy i okolic.
5. **Chudów. „Izba łód starki”** w budynku dawnej szkoły. Izbę wymyśliła, stworzyła wykorzystując własne zbiory rodzinne i prowadzi Monika Organiściok – Ślązaczka Roku. Ekspozycja przedstawia typowo urządzone pomieszczenia dawnego domu śląskiego, z meblami i przedmiotami codziennego użytku.
6. **Przyszwic. Izba Regionalna** – została stworzona przez członków Towarzystwa Miłośników Przyszwic. Placówka składa się z dwóch pomieszczeń na piętrze Pałacu w Przyszwicach – jest to wiernie odtworzone mieszkanie śląskie sprzed 100 lat. Ekspozycja uzmysławia jak na początku ubiegłego wieku mieszkała typowa śląska rodzina.
7. **Rudziniec. Izba Tradycji** – utworzona i prowadzona w budynku gimnazjum przez p. Janinę Drodz, nauczycielkę gimnazjum. W pomieszczeniach szkoły zgromadzono drobne przedmioty, sprzęty i urządzenia codziennego użytku oraz stroje śląskie, używane przez mieszkańców regionu w XIX i XX w.

V.4. OBIEKTY ZABYTKOWE STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ POWIATU GLIWICKIEGO

Zespół Pałacowo-Parkowy w Sośnicowicach, ob. Dom Pomocy Społecznej „Ostoja”.

Późnobarokowy pałac przy ul. Kozielskiej 1 w Sośnicowicach wybudowany został około 1755 r. przez A. *Stephena* i A. *Wagnera* dla Karla Josefa von Hoditz w stylu późnego baroku z elementami regencji i rokoka. W budowie wykorzystano mury starego zamku średniowiecznego. Obiekt restaurowany w XIX i na początku XX w., zniszczony i spalony w roku 1945, został odbudowany i częściowo przekształcony w latach 1958-65. Obiekt murowany, potynkowany, założony jest na rzucie podkowy, ze skrzydłami ujmującymi dziedziniec; dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem mansardowym. Fasada pn. jedenastoosiowa, z 3-osiowym ryzalitem środkowym o zaokrąglonych narożach, rozczłonkowanym jońskimi pilastrami w wielkim porządku. Elewacje od strony dziedzińca artykułowane takimi samymi pilastrami; w przyziemiu zamurowane arkady krążganków, zamknięte łukami pełnymi. Pozostałe elewacje 9-osiowe, z podziałami płycinowymi. Wejścia zamknięte łukami koszowymi; okna w obramieniach listwowych z wolutami, muszlami i kampanulami; nad otworami naczółki o zróżnicowanych formach. Na cokole jednego z pilastrów skrzydła zach. tablica fundacyjna z roku 1755 z nazwiskami budowniczych: Andersa Stephana

i Andersa Wagnera. Budowla jednorodzinna, pierwotnie z krużgankiem arkadowym; pomieszczenia sklepione kolebkowo z lunetami, krzyżowo, nieckowo z lunetami. W skrzydle wschodnim kaplica pałacowa, na planie prostokąta, z nowym wyposażeniem.

W pobliżu pałacu znajduje się okazały park krajobrazowy.

Pałac i park w Sośnicowicach wpisane są do rejestru zabytków województwa śląskiego pod numerem: A/363/60 z dn. 10.03.1960 r.

Królewskie Seminarium Nauczycielskie, ob. Zespół Szkół im. Marii Konopnickiej.

W 1849 r. powołano w Pyskowicach do życia Królewskie Seminarium Nauczycielskie (Königliche

Schullehrer Seminar), w którym kształcili się przyszli nauczyciele szkół ludowych. Seminarium rozpoczęło działalność 3 października. Szkoła mieściła się w tymczasowych zabudowaniach. Miasto finansowało jej działalność kwotą 250 talarów rocznie. Oprócz tego szkoła miała uposażenie w ziemi. Do seminarium uczęszczało 200 uczniów. Pierwsi abiturienti opuścili uczelnię w 1852 r. W 1856 r. zakupiono parcelę na

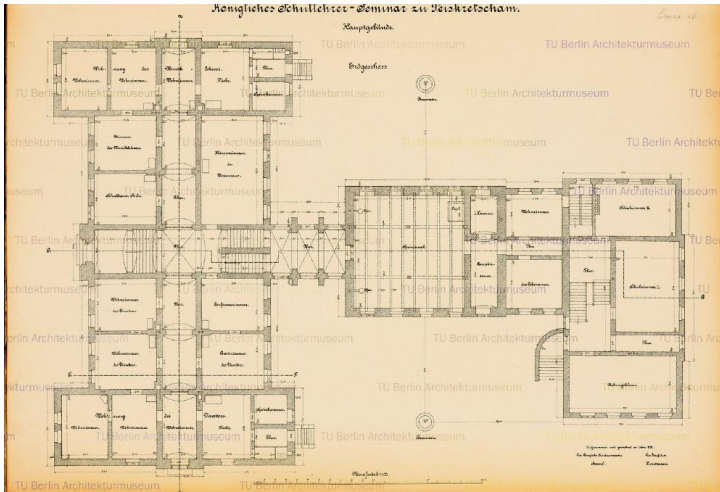
przedmieściu tarnowickim, przeznaczoną pod budowę nowoczesnego kompleksu szkolnego. W trzy lata później rząd wyasygnował na cel budowy pierwszą ratę w wysokości 20 tys. talarów. W 1861 r. oddano do użytku nowy zespół szkolny, w którego skład weszły: budynek główny, połączony

z zapleczem i wolno stojący budynek sali gimnastycznej. W 1924 r. w kompleksie dawnego seminarium rozpoczęła działalność Górnośląska Szkoła Górnicza, przeniesiona tutaj z Tarnowskich Gór. Kompleks nie uległ zniszczeniu w czasie II wojny światowej i wkrótce po jej zakończeniu, znalazła tu siedzibę szkoła średnia. Obiekty seminarium wzniesiono z czerwonej cegły, w stylu historyzmu z elementami gotyku i romanizmu.

Starostwo Powiatowe w Gliwicach
Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami

Frontowy budynek, regularny i ściśle symetryczny, ma prostokątny korpus, na którego końcach para

prostopadłych prostokątnych skrzydeł. Niewielki łącznik, stanowiący przedłużenie głównego holu, stanowi połączenie budynku głównego z zapleczem, które przypomina kształtem literę L. Dalej, w głębi parku usytuowano, pierwotnie wolno stojącą salę gimnastyczną. Fasada budynku głównego 15-osiowa, rozczłonkowana symetrycznym układem ryzalitów

zamkniętych trójkątnymi szczytami. Elewacje licowane cegłą, z użyciem w dekoracji cegły glazurowanej. Rytmizowane regularnym układem ujednoliconych w kondygnacjach otworów; w wystroju zastosowano ceramiczny detal o formach romańsko-gotyckich (uskokowe obramienia otworów, fryzy kostkowe). Kompleks umieszczono w atrakcyjnym, pieczołowicie zaprojektowanym otoczeniu parkowym.

Zespół dawnego Seminarium (budynek główny, budynek sali gimnastycznej, otoczenie z zielenią wysoką w układzie swobodnym) wpisany jest do rejestr zabytków województwa śląskiego pod numerem: A/1511/92 z dn. 21.12.1992 r.

VI. OCENA SZANS I ZAGROŻEŃ DLA ŚRODOWISKA KULTUROWEGO POWIATU GLIWICKIEGO

Na terenie powiatu gliwickiego odnotowano 157 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego. Z tego 46 obiektów znajduje się na terenie gmin miejskich a 111 – na terenach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich.

Istotną rolę w prowadzeniu odpowiedzialnej polityki samorządów w kwestii dziedzictwa kulturowego odgrywa właściwe planowanie przestrzenne. Stąd konieczność aktualizowania planów zagospodarowania przestrzennego, także pod kątem problematyki ochrony zabytków. Każde działanie rozwojowe w dziedzinie mieszkalnictwa, handlu i usług, inwestycji drogowych, przemysłowych i innych stwarza zagrożenie dla kompozycji historycznych założeń urbanistycznych i ruralistycznych, niosąc za sobą niebezpieczeństwo ich zdysharmonizowania i dekompozycji. Niebezpieczeństwa te dotyczą także poszczególnych obiektów architektonicznych, które mogą paść ofiarą dążeń do, iluzorycznych często, korzyści z „nowoczesnych” rozwiązań. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, mające status prawa miejscowego, obejmują wszystkie wrażliwe obszary na terenie powiatu. Wytyczają one kierunki i charakter rozwoju regionu, biorąc pod uwagę wszelkie czynniki mające wpływ na życie mieszkańców.

Poważnym zagrożeniem dla dworskich zespołów zabytkowych na wsiach jest rozdrobnienie własnościowe, które nastąpiło po upadku Państwowych Gospodarstw Rolnych. Utrudniło to znacznie podejmowanie kompleksowych działań konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Budynki mieszkalne i gospodarskie uległy parcelacji i są na ogół własnością prywatną lub pozostają w dyspozycji Agencji Nieruchomości Rolnych, natomiast przynależne zespołom parki stanowią często własność gminy. Do tego dochodzi, na ogół zły, a w najlepszym razie, niedostateczny stan techniczny tych obiektów. W wielu wypadkach główne elementy architektoniczne zespołów, a więc dwory czy pałace, popadły w kompletną ruinę (Bycina, Wielowieś). Brak jest więc dominanty kompozycyjnej i ideowej, wokół której koncentrowało się całe założenie. Ta degradacja i dekompozycja zabytkowych zespołów dworskich, z towarzyszącymi im folwarkami, parkami, często z zabudową przemysłową, wydaje się być największym mankamentem i jednym z największych zagrożeń dla środowiska kulturowego wsi powiatu gliwickiego. Czynniki te wpływają bowiem na cały układ kompozycyjny wsi, którego głównym, organizującym przestrzeń elementem był na ogół majątek dworski. Większość założeń parkowych znajduje się w złym stanie. Parki w znacznej mierze uległy dewastacji, nastąpiły znaczne ubytki oryginalnego drzewostanu, porost samosiewu, na ogół zatarciu uległa kompozycja założenia. W wyniku podjętych prac renowacyjnych, w części parków przeprowadzono nowe nasadzenia, niekoniecznie zgodne z pierwotnym charakterem parku.

W znacznie lepszej sytuacji znajdują się obiekty sakralne i obiekty kultu religijnego. Użytkowane i znajdujące się pod opieką miejscowych społeczności, prezentują na ogół dobry stan

techniczny. Wśród rejestrowych obiektów zabytkowych powiatu gliwickiego znajduje się 8 obiektów związanych z infrastrukturą kolejową, zauważalna jest natomiast, znikoma ilość zabytków związanych z pozostałymi dziedzinami techniki. Warto byłoby zmienić ten fakt przez uzupełnienie rejestru o np. zabudowania kopalni w Knurowie.

Powiat gliwicki może się pochwalić obiektami zabytkowymi o dużej wartości historycznej, zabytkowej i architektonicznej – popularnymi, które już uznane i zakorzenione w świadomości mieszkańców, miłośników zabytków i turystów dysponują wciąż potencjałem, umożliwiającym podniesienie atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej regionu. To **dwa zamki: Chudów i Toszek** – zagospodarowane, częściowo odbudowane, o atrakcyjnej formie, w których działają prężne instytucje (w Chudowie prywatna fundacja, w Toszku – miejskie centrum kultury), organizujące liczne imprezy plenerowe, konferencje, prowadzące działalność wydawniczą, upowszechniającą wiedzę o dziedzictwie i historii regionu. Drugim „hitem” turystycznym powiatu jest odcinek **szlaku zabytkowej architektury drewnianej**, z wspaniale się prezentującymi kościołami drewnianymi. Przykładem wyjątkowo udanej i pieczołowicie przeprowadzonej rewitalizacji jest natomiast **założenie pałacowo-parkowe w Pławniowicach**, które w 2007 r. otrzymało nagrodę w konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbany”.

Biorąc pod uwagę specyfikę powiatu gliwickiego i kierunki rozwoju poszczególnych gmin można, analizując mocne i słabe strony regionu oraz szanse i zagrożenia dla jego rozwoju, wskazać czynniki mające istotny wpływ na regionalne dziedzictwo kulturowe. Analiza SWOT może być stosowana do budowania planów strategicznych gminy a także – do wypracowania priorytetowych kierunków działań dostosowanych do osiągnięcia zamierzonych celów.

Na następnej stronie zestawiono czynniki analizy dla powiatu gliwickiego, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizacji dóbr kultury oraz ich ochronę.

ANALIZA SWOT
w perspektywie ochrony dziedzictwa kulturowego

mocne strony	słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ korzystne położenie przy głównych trasach komunikacyjnych, kołowych, kolejowych, rzecznych (A 4, A 1, droga krajowa nr 94 relacji GOP-Pyskowice-Opole, kolejowa linia pasażerska, Odra) ▪ w pobliżu Międzynarodowy Port Lotniczy Katowice-Pyrzowice ▪ bogactwa naturalne ▪ bliskość przemysłowej aglomeracji Gliwic ▪ istnienie podstrefy gliwickiej KSSE SA ▪ możliwość inwestycji mieszkaniowych ▪ bliskość ośrodków szkolnictwa wyższego – Gliwice, Opole, Katowice ▪ historyczna i współczesna wielokulturowość regionu ▪ zasobność w obiekty zabytkowe wszystkich kategorii ▪ walory krajobrazowe ▪ znaczna lesistość ▪ wysokie walory turystyczno-wypoczynkowe (duże zbiorniki wodne) ▪ szlaki turystyczne ▪ bliskość Czech ▪ rozwinięta współpraca terytorialna (samorządowa i zagraniczna) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niski poziom wykształcenia mieszkańców małych miejscowości ▪ niska świadomość mieszkańców w zakresie możliwości wykorzystania zasobów lokalnych ▪ niska świadomość ekologiczna i wiedza o regionie ▪ zły stan obiektów zabytkowych ▪ dysproporcje w dochodach między gminami ▪ niewystarczające nakłady na inwestycje w obrębie kultury i rekreacji, spowodowane pilnymi potrzebami w innych sferach życia społeczności lokalnych ▪ brak wystarczających środków na ochronę zabytków i racjonalne zarządzanie dziedzictwem kulturowym ▪ niedobór placówek muzealnych w regionie ▪ duże bezrobocie wśród osób młodych ▪ niekorzystne wskaźniki demograficzne
szanse	zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ położenie nacisku na rozwój turystyki weekendowej, edukacyjnej i kulturowej ▪ duże zainteresowanie agroturystyką, tradycją i folklorem ▪ zewnętrzne środki finansowe (głównie unijne) w zakresie rewitalizacji dziedzictwa kulturowego ▪ wykorzystanie walorów przyrodniczych w celach turystycznych i rekreacyjnych ▪ zwiększenie i polepszenie poziomu bazy hotelowej i gastronomicznej ▪ zwiększenie dostępności informacji dla mieszkańców o możliwościach uzyskania dofinansowania dla inwestycji związanych z rewaloryzacją dóbr kultury ▪ polepszenie stanu dróg ▪ akcja edukacyjna i propagatorska skierowana do społeczności lokalnych ▪ aktywizacja społeczności lokalnych ▪ zwiększenie efektywności w pozyskiwaniu środków unijnych ▪ remonty obiektów zabytkowych ▪ stworzenie internetowej bazy wszystkich atrakcji turystycznych i krajoznawczych powiatu ▪ akcja promocyjna skierowana na zewnątrz (wydawnictwa promocyjne, reklama medialna, obecność na targach turystycznych) ▪ położenie nacisku na problematykę dziedzictwa kulturowego w strategii rozwojowej powiatu ▪ rozwój współpracy międzygminnej 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pogłębiająca się degradacja zabytków ▪ małe możliwości uzyskiwania środków na renowację obiektów zabytkowych przez właścicieli i użytkowników ▪ brak środków własnych powiatu ▪ brak zdefiniowanych programów operacyjnych oraz zakresów wsparcia dla przyszłej perspektywy finansowej Unii Europejskiej (na lata 2014-2020) ▪ konkurencja oraz skomplikowane i długotrwałe procedury w aplikowaniu o środki pozabudżetowe, w tym z funduszy strukturalnych UE i MF EOG ▪ niepewna koniunktura gospodarcza ▪ kryzys finansów publicznych ▪ inwestycje mające negatywny wpływ na środowisko ▪ nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach ▪ starzenie się lokalnej społeczności ▪ tendencje do zanikania kultury wiejskiej ▪ różnice w poziomie usług turystycznych w Polsce i poza jej granicami

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU GLIWICKIEGO

Wg ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* podstawową rolę w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym na danym terenie odgrywają gminy. Organy powiatu mają prowadzić działania o charakterze ponadgminnym, a zakres kompetencji i zadań powiatu w tej kwestii jest dość ograniczony (określony w art. 103 ustawy). Zważywszy ten fakt, wydaje się, że władze powiatu powinny przede wszystkim inicjować **działalność edukacyjną i popularyzatorską, skierowaną zarówno do społeczności lokalnej, jak i na zewnątrz**. W obszarze edukacyjnym jest to szczególnie istotne dla kultywowania zwyczajów i folkloru charakterystycznych dla danego regionu.

W każdym z priorytetów Strategii rozwojowej powiatu¹ znalazły się cele istotne z punktu widzenia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego, akcentujące rolę turystyki i rekreacji w życiu społecznym, szczególnie nie do przecenienia dla mieszkańców terenów mocno uprzemysłowionych i zurbanizowanych. Szczególnej wagi jest punkt podkreślający znaczenie turystyki kulturowej, jednego z najbardziej dynamicznie rozwijających się kierunków turystyki kwalifikowanej. Potencjał powiatu w tej kwestii jest bardzo duży, choć w niewielkim jeszcze stopniu wykorzystywany. Jego położenie na zapleczu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, atrakcyjne środowisko przyrodnicze o dużej lesistości, z obszarami chronionego krajobrazu i zagospodarowanymi pod względem rekreacyjno-turystycznym zbiornikami wodnymi, zasobne w wartościowe, zróżnicowane pod względem formy zabytkowe zespoły i obiekty architektoniczne, stwarza doskonale warunki do wykreowania nowoczesnych „produktów turystycznych”, oferujących zróżnicowane, atrakcyjne formy wypoczynku weekendowego.

Starostwo powiatowe w Gliwicach, powinno **być inicjatorem i koordynatorem współpracy między sąsiednimi regionami w kwestii rozwoju turystyki i rekreacji oraz troski o środowisko kulturowe**. Tworzenie związków powiatów w celu wspólnego wykonywania zadań publicznych przewiduje zarówno ustawa o samorządzie powiatowym jak i ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami². Taka współpraca ułatwia znacznie uzyskanie dofinansowania dużych przedsięwzięć ze źródeł Unii Europejskiej.

Każda z gmin powiatu gliwickiego może się pochwalić odmiennymi walorami. Gminy centralnej części (Pławniowice, Pyskowice) mają na swoim terenie duże zbiorniki wodne z rozwiniętą infrastrukturą rekreacyjną w postaci plaż, zaplecza wodniackiego, ośrodków wypoczynkowych, campingów, itp. Sośnicowice i Rudziniec położone są na terenie dużego kompleksu leśnego Lasów Raciborskich, ograniczonego od pn. przebiegiem autostrady A4. Natomiast obszar najbardziej na pd. wysuniętej gminy powiatu, Pilchowic, w całości rozciąga się na terenie Parku Krajobrazowego Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich. Najbardziej urozmaicone ukształtowanie terenu

¹ Strategia Rozwoju Powiatu Gliwickiego na lata 2005-2020: Gliwice 2008, tabela str.24-25

² ustawa o samorządzie powiatowym, rozdz. 7; Ustawa, art. 96 ust. 2

mają gminy Toszek i Wielowieś, położone wśród formacji Pagórów Sarnowskich, 300-metrowych wzniesień, poprzecinanych dolinami niewielkich cieków wodnych. Tutaj również spotkamy dużą ilość ciekawych obiektów zabytkowych, wśród których dominuje toszecki zamek. Najbardziej uprzemysłowiony i najgęściej zaludniony fragment powiatu – gminy Knurów i Gierałtowiec, zaskakuje także obfitością ciekawych historycznych obiektów architektonicznych (zamek Chudów, który może być przykładem udanej, przeprowadzonej z sukcesem rewitalizacji niedawnych, całkowicie zapomnianych i zaniedbanych ruin) oraz atrakcyjnymi przyrodniczo terenami leśnymi, które dostępne są dzięki sieci szlaków turystycznych, pieszych i rowerowych.

Niezbędna wydaje się być współpraca wszystkich gmin powiatu w celu **stworzenia całościowej, spójnej i zróżnicowanej oferty turystyczno-rekreacyjnej**. Starostwo powiatowe powinno być inicjatorem i koordynatorem działań na tym polu i nadać tej kooperacji pożądaną formę. Realizacja przedsięwzięcia wymaga czasu i winna być poprzedzona studiami dotyczącymi, m.in.: środowiska kulturowego i przyrodniczego każdej z gmin oraz szczegółowymi analizami finansowymi. Do kosztów przedsięwzięcia, oprócz stworzenia nowoczesnej infrastruktury rekreacyjno-turystycznej, powinny być włączone działania rewitalizacyjne, renowatorskie, konserwatorskie i remontowe, obejmujące zabytkowe obiekty i zespoły architektoniczne, parki i obszary krajobrazu kulturowego.

Pozytywnym przykładem współpracy między gminami i regionami jest wytyczanie wspólnych, tematycznych szlaków turystycznych. Na terenie powiatu gliwickiego i powiatów sąsiednich, atrakcją turystyczną mogłyby być Szlak Zamków Śląskich. W niewielkiej, nie przekraczającej 50 km od siebie odległości, usytuowano tu ciekawe budowle:

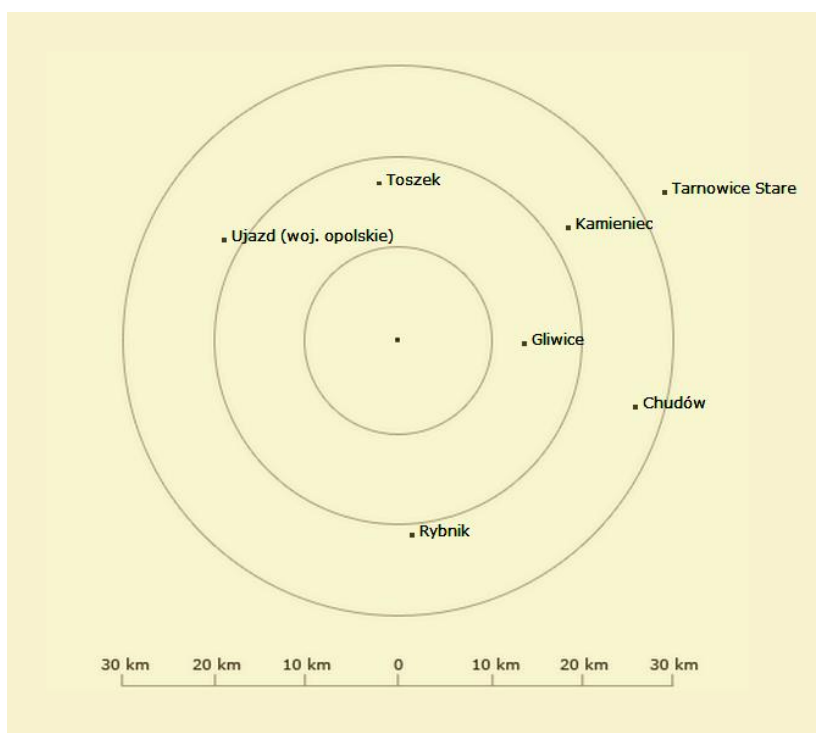
- **zamek w Gliwicach** (pow. grodzki Gliwice) – tzw. Dwór Czetryczów, pierwotnie średniowieczny zamek z 1322 r., w formie wieży mieszkalnej, zespolonej z murami miejskimi i zespolonym arsenałem, przebudowany w poł. XVI w. na nowożytny dwór, od 1945 r. siedziba muzeum miejskiego;
- **zamek w Chudowie** (pow. gliwicki) – ruiny renesansowego zamku z lat trzydziestych XVI w.; zamek wzniesiony przez Jana Gierałtowskiego, przekształcony w 1837 r. i zniszczony pożarem w 40 lat później; obiekt odbudowywany przez Fundację Chudów, która powstała w 1995 r., obecnie mieści muzeum archeologiczne i jest miejscem wielu ciekawych imprez historycznych, kulturalnych i rozrywkowych;
- **zamek w Tarnowicach Starych** (pow. tarnogórski) – pierwotny, renesansowy, XVI-wieczny, prawdopodobnie z fundacji Piotra Wrochemy; 4-skrzydłowy z wewnętrznym dziedzińcem; wielokrotnie przebudowywany; w obecnej formie pochodzi z czasów XIX-wiecznej przebudowy Donnersmarcków; obecnie w prywatnych rękach; w odbudowanym obiekcie otwarto w 2011 r. Centrum Sztuki i Rzemiosła Dawnego;
- **zamek w Kamieńcu** (pow. tarnogórski) – pierwotny zamek wzniesiony w XV-XVI w. dla rodu von Kokorz; obecny XVIII-wieczny, wzniesiony z wykorzystaniem reliktów dawnej budowli,

przekształcony i rozbudowany przez C. Lüdeckego w 1910 r. dla hr. zu Stolberg-Stolberg; neobarokowy, dziś stanowi siedzibę ośrodka szkolno-wychowawczego dla dzieci;

- **zamek w Rybniku** (pow. grodzki Rybnik) – obecny pałac późnobarokowy, wzniesiony 1776-78 w miejscu średniowiecznego zamku gotyckiego z 2 poł. XIV w.; od poł. XIX w. siedziba sądu;

- **zamek w Toszku** (pow. gliwicki) – ruiny zamku, wzniesionego XV/XVI w. na miejscu drewnianego wczesnośredniowiecznego grodu; zniszczony przez husytów, odbudowany przez księcia oświęcimskiego Przemysława; spalony w 1570 i znów odbudowany; przebudowany przez hrabiego Kaspara Colonnę a w 1761 – przez Posadowskich; w końcu XVIII w. własność Adolpha v. Eichendorffa, ojca poety Josepha; w ruinie od czasów pożaru w 1811; obecnie własność gminy, siedziba Centrum Kultury „Zamek w Toszku”.

- **zamek w Ujeździe** (woj. opolskie, pow. strzelecki) – ruiny manierystyczno-barokowego pałacu z relikdami średniowiecznego XIII-wiecznego zamku biskupów wrocławskich; własność rodów Kochcickich, Hohenlohe-Öhringen; wielokrotnie przebudowywany (1580, 1660, 1 poł. XVIII, poł. XIX w., zniszczony w 1945.

Wydaje się, że koniecznym działaniem jest również lepsze **skorelowanie Programu Ochrony Środowiska z Programem Opieki nad Zabytkami**. Elementy przyrody ożywionej i nieożywionej bowiem, kształtowane świadomie ręką człowieka, w połączeniu z obiektami architektury, budownictwa i urbanistyki kształtują pełniej krajobraz kulturowy regionu. Należy je więc traktować kompleksowo i stosować wobec nich wspólne kryteria i standardy ochrony.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi władze powiatu w kwestii dziedzictwa kulturowego powinny kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego regionu jako jeden z głównych czynników jego rozwoju społeczno-gospodarczego.

PRIORYTET II: Nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET III: Działania promocyjne i edukacyjne związane z dziedzictwem skierowane do społeczności lokalnych w celu kultywowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.

Poniższa tabela określa kierunki działań i zadania prowadzące do osiągnięcia zamierzonych celów.

PRIORYTET I: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO JEDEN Z GŁÓWNYCH CZYNNIKÓW ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO POWIATU	
kierunki działań	zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none">• realizacja zadań własnych powiatu w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, do których powiat ma tytuł prawny – kontynuacja remontów w Zespole Szkół im. Marii Konopnickiej w Pyskowicach oraz kontynuacja remontu Domu Pomocy Społecznej „Ostoja” w Sośnicowicach;• podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu;• realizacja uchwały Nr XLIV/301/2010 z dnia 25 lutego 2010 r. w sprawie zasad i trybu udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;• realizacja uchwały nr 624/2010 Zarządu Powiatu Gliwickiego z dnia 9 marca 2010 r. w sprawie trybu postępowania z wnioskami o udzielenie dotacji z budżetu Powiatu Gliwickiego na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;• zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami uzyskania dotacji i środków pozabudżetowych na określone zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami;• organizacja spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontownia obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, a także sprawnego zarządzania nimi;• prowadzenie otwartych konkursów na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;• zwrócenie uwagi na zabytki techniki w regionie;
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none">• przygotowanie przez powiatowy urząd pracy oferty pracy sezonowej w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną;

PRIORYTET II: NOWOCZESNE ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
kierunki działań	zadania
Działania organizacyjne i finansowe związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	<ul style="list-style-type: none"> • zorganizowanie w starostwie powiatowym stanowiska dla pracownika zajmującego się problematyką ochrony zabytków i dziedzictwem kulturowym; planowany zakres obowiązków pracownika zajmującego się dziedzictwem kulturowym powiatu gliwickiego: kontakty z właścicielami i użytkownikami zabytków, kontakty i ścisła współpraca ze służbami konserwatorskimi, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków, pośrednictwo między służbami i właścicielami, doradztwo w zakresie ochrony dziedzictwa i opieki nad zabytkami, prowadzenie szkoleń dla użytkowników i właścicieli w sprawie użytkowania obiektów zabytkowych i pozyskiwania funduszy na ich remonty i renowacje, reagowanie na doniesienia dotyczące niewłaściwego użytkowania obiektów zabytkowych lub aktów wandalizmu, prace interwencyjne, opracowywanie koncepcji zagospodarowania obiektów zabytkowych, itp.; • ustanawianie społecznych opiekunów zabytków w ramach realizacji zadań własnych powiatu; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; • zlecenie i dofinansowywanie prac studialnych i dokumentacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego regionu; • okresowa aktualizacja „Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych”; • cykliczne konsultacje z przedstawicielami gmin w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego; • współpraca z policją, służbami konserwatorskimi i służbami celnymi w sprawie kradzieży i nielegalnego wywozu obiektów zabytkowych za granicę (konferencje i szkolenia, zabezpieczenie obiektów zabytkowych);
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> • oznakowanie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody; • zaopatrzenie zabytków w tablice informujące o ich historii i znaczeniu dla regionu; • kontrola oznakowania szlaków turystycznych; • oznakowanie ścieżek edukacyjnych; • tworzenie nowych szlaków tematycznych i kulturowych i włączanie ich w sieć istniejących szlaków o zasięgu ponadregionalnym;

PRIORYTET III: DZIAŁANIA PROMOCYJNE I EDUKACYJNE SKIEROWANE DO SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W CELU BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ ORAZ PROMOCJA ZEWNĘTRZNA WARTOŚCI KULTUROWYCH REGIONU	
kierunki działań	zadania
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	<ul style="list-style-type: none"> • aktualizowanie i ulepszanie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego; • udostępnienie na stronach internetowych powiatu gliwickiego listy obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków wraz z krótkim opisem, historią i podaniem ich aktualnego stanu prawnego;
Edukacja społeczności lokalnej w kwestii znaczenia dziedzictwa dla regionu	<ul style="list-style-type: none"> • organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych; • propagowanie dobrych praktyk konserwatorskich; • organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, kiermaszy, rajdów i festynów kulturowych; • wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie odpowiednich zajęć i konkursów; • ustanowienie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania dziedzictwa kulturowego regionu; • aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami;
Działania pobudzające aktywność i inicjatywę mieszkańców regionu. Integracja lokalnych społeczności wokół idei współpracy i rozwoju lokalnego	<ul style="list-style-type: none"> • propagowanie idei Lokalnych Grup Działania wśród społeczności wiejskiej (informacje na stronach internetowych powiatu, broszury wskazujące korzyści wynikających z działalności LGD); • stworzenie programu odnowy wsi: wspieranie rewaloryzacji historycznych układów ruralistycznych i kształtowanie kierunków rozwoju zespołów wiejskich pod kątem zachowania charakterystycznych cech regionalnych; działania na rzecz ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa wsi; • organizowanie konferencji, szkoleń, sympozjów poświęconych zabytkom, skierowanych do nauczycieli, organizacji społecznych, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, pracowników kultury, młodzieży zainteresowanej problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego; • porozumienie z dużymi jednostkami gospodarczymi w regionie w sprawie ew. stworzenia racjonalnej polityki dotacji na rewaloryzację i remonty obiektów zabytkowych;
Wspieranie rozwoju turystyki	<ul style="list-style-type: none"> • współpraca z gminami i PTTK w kwestii zorganizowania centrów informacji turystycznej; • wsparcie dla rozwoju infrastruktury turystycznej; • wspieranie rozwoju gospodarstw agro- i ekoturystycznych; • inicjowanie i pomoc w powstawaniu izb muzealnych, regionalnych, izb pamięci;

Starostwo Powiatowe w Gliwicach
Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami

Popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu	<ul style="list-style-type: none">• wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu i historii regionu;• organizacja masowych imprez turystyczno-kulturowych o charakterze ponadregionalnym;• uczestnictwo regionu w dorocznych Europejskich Dniach Dziedzictwa;• stworzenie strony internetowej poświęconej dziedzictwu kulturowemu regionu;• opracowanie mapy zabytków powiatu w atrakcyjnej formie, umożliwiającej wirtualne zwiedzanie obiektów;• popularyzacja wybitnych postaci historycznych związanych z regionem;
--	--

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU GLIWICKIEGO

Zadania określone w poprzednim rozdziale będą realizowane za pomocą następującego instrumentarium, którego podstawę stanowią obowiązujące przepisy prawne:

— *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych (m.in.: wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawianie społecznych opiekunów zabytków, oznakowanie obiektów zabytkowych znakiem przewidzianym w ustawie, itp.);

— *instrumenty finansowe* (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);

— *instrumenty koordynacji* (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z gminami, z organizacjami wyznaniowymi, z właścicielami zabytków);

— *instrumenty społeczne* (m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);

— *instrumenty kontrolne* (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

IX. MONITOROWANIE REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU GLIWICKIEGO

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z cytowaną ustawą Starosta Gliwicki ma obowiązek sporządzenia sprawozdania ze stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego na lata 2014–2017 i przedstawienia go radzie powiatu w cyklu dwuletnim (*monitoring mid-term i monitoring ex post*). Następnie sprawozdania te powinny być przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i Śląskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, w celu ich wykorzystania przy aktualizacji i korekcie aktualnego, oraz opracowywaniu kolejnego Krajowego i Wojewódzkiego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Celem monitoringu jest zbieranie i analiza informacji dotyczących realizacji Programu na każdym etapie wdrażania. Proces monitorowania polega na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów programu przez zdefiniowane w nim kierunki działań, na analizie zebranych danych i opracowaniu sprawozdań. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz podejmowania ewentualnych inicjatyw korygujących i propozycji zmian.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki będą następujące:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu:

- poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- stan wojewódzkiej ewidencji i rejestru zabytków w zakresie zabytków techniki powiatu gliwickiego,
- sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W ramach priorytetu II: Nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego:

- liczba prac studialnych i ewidencyjnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej),
- zakres obowiązków pracownika na stanowisku zajmującym się ochroną dziedzictwa kulturowego i opieką nad zabytkami,
- liczba społecznych opiekunów zabytków,
- liczba i zakres szkoleń specjalistycznych dla społecznych opiekunów zabytków,

- liczba konsultacji i spotkań roboczych dotyczących problematyki dziedzictwa kulturowego z przedstawicielami gmin wchodzących w skład powiatu; wnioski i ustalenia wpływające z tych spotkań,
- sposoby uzgodnionej współpracy z policją, służbami konserwatorskimi i celnymi w sprawie ochrony dziedzictwa kulturowego przed kradzieżą i nielegalnym wywozem,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych przyrodniczych, itp.,
- stan oznakowania szlaków turystycznych i obiektów zabytkowych,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- działania podjęte w kwestii zaangażowania największych pracodawców w regionie w sprawę ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki i wypoczynku,
- działania podjęte w sprawie tworzenia programu odnowy wsi i popularyzacji idei Lokalnych Grup Działania.

W ramach priorytetu III: Działania promocyjne i edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu:

- liczba i rodzaj zrealizowanych konkursów, wystaw, kiermaszy, festynów na terenie powiatu,
- liczba zrealizowanych imprez turystyczno-kulturowych,
- strony internetowe podejmujące tematykę ochrony dziedzictwa kulturowego,
- sposób wprowadzenia kwestii dziedzictwa kulturowego regionu do systemu edukacji szkolnej,
- liczba nowo powstałych placówek paramuzealnych (izby pamięci, regionalne, muzealne).
- sposoby wsparcia muzeów, placówek paramuzealnych i stowarzyszeń pozarządowych zajmujących się sprawami dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków,
- liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, map, przewodników) związanych z historią i dziedzictwem kulturowym regionu,
- sposoby popularyzacji wybitnych osób związanych z regionem,
- sposób uczestnictwa powiatu gliwickiego w Europejskich Dniach Dziedzictwa.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami oraz ochronę dziedzictwa kulturowego realizuje się w Polsce ze środków prywatnych (osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne, kościelne) i publicznych (budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, dotacje WUOZ, fundusze europejskie). Zasadniczo obowiązek utrzymania obiektów zabytkowych spoczywa na właścicielach i użytkownikach tych obiektów.

Główne źródła dofinansowywania projektów związanych z pracami przy zabytkach, oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa (promocja, informacja, edukacja), to:

1. środki finansowe z budżetu państwa, „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programów ministerialnych;
2. środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
3. środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
4. środki z europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej, itp;
5. środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw.

Na stronach internetowych ministerstw: Kultury i Dziedzictwa Narodowego www.mkidn.gov.pl, Rolnictwa www.minrol.gov.pl i Rozwoju Regionalnego www.mrrr.gov.pl znajdują się wyczerpujące informacje na temat programów operacyjnych funkcjonujących w 2013 roku i w latach następnych, działających w obszarze dziedzictwa kulturowego, ochrony i opieki nad zabytkami.

Strony www.interreg.gov.pl i <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/> dostarczają aktualnych informacji na temat **europejskich funduszy strukturalnych** i działających w ich ramach programów rozwojowych, dotyczących wszystkich aspektów życia społeczno-gospodarczego:

- ▶ Infrastruktura i Środowisko.
- ▶ Innowacyjna Gospodarka.
- ▶ Kapitał Ludzki.
- ▶ Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej.
- ▶ Program „Rozwój Obszarów Wiejskich” obejmujący odnowę wsi.
- ▶ Regionalne Programy Operacyjne.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy, obok funduszy strukturalnych, stanowią największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje EOG: Norwegię, Islandię i Liechtenstein aktywnie wspierają działania z zakresu infrastruktury kultury (informacje na stronie www.funduszngo.pl). W ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweskiego Mechanizmu Finansowego działa „Fundusz Wymiany Kulturalnej”.

Ochrona dziedzictwa kulturowego realizowana jest również z **funduszy krajowych**. Ważna rola przypada w tym względzie **Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**. Jest to fundusz celowy. Funkcjonuje on na podstawie ustawy z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska. Poza NFOŚiGW, ochronę środowiska wspierają także terytorialne i lokalne oddziały Funduszu. Ze środków Funduszu dofinansowuje się prace konserwatorskie przy zabytkowych założeniach parkowych.

Remonty obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków wspomagane mogą być również dotacjami krajowego **Funduszu Kościelnego** (dotacje nie obejmują zabytkowego wyposażenia wnętrz), który usytuowany jest w strukturze Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego przyznawane są na wniosek osób prawnych, kościołów i innych związków wyznaniowych lub z inicjatywy własnej Zarządu Funduszu Kościelnego. Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu dotacji zarząd korzysta z opinii przedstawicielstw, jakie przy funduszu mogą tworzyć osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych oraz bezpośrednio władz kościelnych.

Środki samorządowe. Z **budżetu województwa śląskiego** mogą być udzielane dotacje celowe na realizację zadań w związku z prowadzonymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze województwa śląskiego, posiadającym istotne znaczenie kulturowe. O dotację celową z budżetu województwa śląskiego, w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami, może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy zabytku, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Dotacja z budżetu województwa śląskiego może zostać przekazana w celu refundacji wydatków poniesionych przy realizacji zadania w roku budżetowym. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie. Wnioski o dotacje kierowane są Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego.

Samorządy lokalne również mają możliwość dofinansowywania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych na swoim terenie. Taką możliwość stwarza art. 81 Ustawy.

Istotnym źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być **środki pozyskane od firm, fundacji, czy stowarzyszeń lub osób prywatnych**.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zarząd Powiatu Gliwickiego realizuje uchwałę Nr XLIV/301/2010 z dnia 25 lutego 2010 r. oraz uchwałę nr 624/2010 z dnia 9 marca 2010 r., ustalające zasady i tryb udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowiących własności powiatu i znajdujących się na obszarze powiatu gliwickiego. Określa także sposoby rozliczania dotacji i kontroli wykonania zleconych zadań. Udzielenie dotacji może nastąpić na podstawie wniosku, który wnioskodawca składa w roku poprzedzającym rok planowanych prac remontowych. Środki zostają uruchomione po uchwaleniu budżetu powiatu. W latach 2010 – 2012 dotacje kształtowały się następująco:

- rok 2010 – kwotą łączną 30 000 PLN dotowano prace w kościele św. Jana Chrzciciela w Poniszowicach (gm. Rudziniec), w kościele św. Bartłomieja w Smolnicy (gm. Sośnicowice), w kościele św. Michała Archanioła w Rudzińcu oraz remont dachu budynku bramnego w Toszku;

- rok 2011 – kwotą łączną 30 000 PLN dotowano prace w kościele św. Wawrzyńca w Zacharzowicach, w kościele św. Jana Chrzciciela w Poniszowicach (gm. Rudziniec) oraz w kościele św. Mikołaja w Pyskowicach;

- rok 2012 – kwotą łączną 70 000 PLN dotowano prace w kościele św. Jana Chrzciciela w Poniszowicach (gm. Rudziniec), w kościele pw. Trójcy Świętej w Rachowicach (gm. Sośnicowice) oraz w kościele św. Wawrzyńca w Zacharzowicach.

Starostwo Powiatowe w Gliwicach w latach 2010-2013 przeznaczyło na prace remontowe i konserwatorskie obiektów stanowiących jego własność następujące kwoty:

- lata 2010-2012 – łączna kwota przeznaczona na prace w Zespole Szkół im. M. Konopnickiej w Pyskowicach – 389 931 PLN;

- w roku 2013 – łączna kwota przeznaczona na prace w Domu Pomocy Społecznej „Ostoja” w Sośnicowicach – 579 370 PLN.

Na działalność wydawniczą związaną z ochroną i promocją środowiska kulturowego regionu, w latach 2010-2013 Powiat wydał kwotę 97 560 PLN. W tym samym okresie na propagowanie turystyki kulturowej (budowa tras rowerowych, rajdy, wycieczki, pikniki) wydano wspólnie z wszystkimi gminami powiatu ok. 682 000 PLN a wkład własny w powyższe działania wyniósł 49 000 PLN. Na inne działania popularyzatorskie (promocja śląskiej kultury ludowej) przeznaczono 24 000 PLN, a na projekty edukacyjne – również 24 000 PLN. Starostwo Powiatowe organizowało także konkursy i festiwale wydatkując na ten cel kwotę 22 324 PLN.

XII. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Powiatu, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Realizacja Programu poddana będzie ocenie Rady Powiatu po upływie dwóch oraz czterech lat od jego uchwalenia.
3. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.
4. W sprawach nie uregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

MATERIAŁY WYKORZYSTANE W TEKŚCIE:

1. Akty prawa miejscowego powiatu gliwickiego i gmin wchodzących w skład powiatu gliwickiego: Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, Strategie rozwoju, Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Gliwickiego na lata 2010-2013 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2014-2018 wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko Prognozy ... , Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego.
2. Materiały udostępnione w Śląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach: karty ewidencyjne architektury i budownictwa, karty ewidencyjne zabytków ruchomych, karty ewidencyjne cmentarzy, itp.
3. F. TRIEST, Topographischen Handbuch von Oberschlesien., 1865, S. 805
4. E. KLOS, M. RODE, W. STEPF, Die Bau u. Kunstdenkmäler des kreises Tost – Gleiwitz, Breslau 1943
5. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce., T. VI, z. 5: Powiat Gliwicki., Warszawa 1966
6. E. WIECZOREK, K. SOIDA, Koleją wąskotorową do Rud., Katowice 2002
7. Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX w., p. red. E. Chojeckiej, Katowice 2004
8. Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk., Warszawa 2006.
9. Internet, m.in. strony gmin wchodzących w skład powiatu, strona powiatu oraz:
www.wikipedia.pl, http://www.zsmk.internetdsl.pl/viewpage.php?page_id=12,
<http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de>, <http://www.palaceslaska.pl/>,
<http://www.zpk.com.pl/index.php/component/content/article/57>

ILUSTRACJE:

1. Materiały własne
2. Fragmenty niemieckich map topograficznych z l. 30-tych XX w.
3. Fotografie archiwalne i współczesne różnych autorów zamieszczone w internecie na stronach:
www.fotopolska.eu, www.wikipedia.pl, <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de> (projekt budynku królewskiego seminarium nauczycielskiego w Pyskowicach)

ANEKS:

- ZAŁĄCZNIK NR 1: Obiekty nieruchomości wpisane do rejestru zabytków
ZAŁĄCZNIK NR 2: Obiekty ruchome w powiecie gliwickim
ZAŁĄCZNIK NR 3: Ewidencja zabytkowych cmentarzy powiatu gliwickiego
ZAŁĄCZNIK NR 4: Zestawienie GEZ-ów i GPONZ-ów w poszczególnych gminach powiatu

ANEKS

do

Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gliwickiego

NA LATA 2014–17

GLIWICE 2013

ZAŁĄCZNIK NR 1

OBIEKTY NIERUCHOME W POWIECIE GLIWICKIM WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Gmina Gierałtowiec

I. p.	adres	obiekt wpisany do rejestru	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Chudów	Ruina dawnego zamku Gierałtowskich, z przełomu XVI i XVII wieku, renesansowy, murowany z kamienia i cegły. Granice ochrony obejmują całość obiektu i najbliższe otoczenie.	A/568/66 5.02.1966
2	Chudów ulica Wiejska	Spichlerz dworski, z XVIII wieku, murowany z kamienia i cegły, otynkowany. Granice ochrony obejmują całość obiektu.	A/569/66 5.02.1966
3	Gierałtowiec ulica Wojciecha Korfantego	Dwór z XIX wieku, klasycystyczny.	A/561/66 5.02.1966
4	Przyszowice ulica Powstańców	Spichlerz plebański z przełomu XVIII i XIX wieku, drewniany. Granice ochrony obejmują całość obiektu.	A/600/66 17.03.1966
5	Przyszowice ulica Gierałtowicka	Park krajobrazowy i dwór, z końca XIX wieku. Granice ochrony rozciągają się na całość założenia – obejmują park wraz z pałacem. Usytuowany w południowo-wschodniej części wsi, ograniczony drogami od wschodu, południa i zachodu oraz łąką od północy.	A/1284/81 17.12.1981

Gmina Knurów

Brak obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa śląskiego.

Gmina Pilchowice

I. p.	adres	obiekt wpisany do rejestru	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Nieborowice ulica Dworcowa 2	Budynek dawnego dworca kolei wąskotorowej Bytom Karb – Rudy na odcinku Nieborowice–Rudy.	A/1477/92 1.03.1993
2	Nieborowice ulica Dworcowa 2	Budynek magazynu przesyłkowego kolei wąskotorowej Bytom Karb – Rudy na odcinku Nieborowice–Rudy.	A/1477/92 1.03.1993
3	Pilchowice ulica Dworcowa 35	Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Jana Chrzciciela z XVIII wieku, murowany. Granice ochrony rozciągają się na całość budowli w ramach ogrodzenia.	A/296/60 7.03.1960
4	Pilchowice ulica Dworcowa 35	Plebania kościoła świętego Jana Chrzciciela z XVIII wieku, murowana, barokowa.	A/295/60 7.03.1960
5	Pilchowice ulica Damrota 6	Dwór z XVIII wieku, murowany.	A/293/60 7.03.1960

6	Pilchowice ulica Dworcowa 33	Dawna szkoła parafialna (obecnie budynek mieszkalny) z pierwszej połowy XIX wieku.	A/292/60 7.03.1960
7	Pilchowice ulica Dworcowa 31 oraz ulice Powstańców i Strażaków	Budynek Szpitala Przeciwgruźliczego (dawniej klasztor Ojców Bonifratrów – obecnie Szpital Chorób Płuc im. św. Józefa), z pierwszej połowy XIX wieku. Granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia.	A/290/60 7.03.1960
8	Pilchowice ulica Dworcowa 10A	Budynek dawnego dworca kolei wąskotorowej Bytom Karb – Markowice na odcinku Nieborowice–Rudy.	A/1477/92 1.03.1993
9	Pilchowice ulica Dworcowa 10A	Budynek magazynu przesyłkowego kolei wąskotorowej Bytom Karb – Markowice na odcinku Nieborowice–Rudy.	A/1477/92 1.03.1993
10	Pilchowice	Stanowisko archeologiczne nr 4 – grodzisko z okresu średniowiecza.	C/1093/69 17.10.1969
11	Stanica ulica Gliwicka 16	Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Marcina z lat 1800-1804 (?) przez Jana Langerę, klasycystyczny, murowany, tynkowany, z wieżą. Granice ochrony w ramach ogrodzenia.	A/1011/69 18.02.1969
12	Stanica zbieg ulic Gliwickiej i 1 Maja	Kaplica przydrożna z XVIII wieku, murowana, tynkowana, fasada o falistej linii z czterema kolumnami na postumentach. Granice ochrony obejmują obiekt i najbliższe otoczenie.	A/1067/69 15.07.1969
13	Stanica ulica Dworcowa 1	Budynek dawnego dworca kolei wąskotorowej Bytom Karb – Markowice na odcinku Nieborowice–Rudy.	A/1477/92 1.03.1993
14	Wilcza ulica Karola Miarki	Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Mikołaja z pierwszej połowy XVIII wieku, drewniany, z wieżą.	A/564/66 5.02.1966
15	Wilcza ulica Karola Miarki	Park krajobrazowy z pałacem, usytuowany na południe od wsi.	A/1276/81 17.12.1981
16	Żernica ulica Miki 3	Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Michała z XVII wieku, drewniany. Granice ochrony rozciągają się na całość obiektu w ramach ogrodzenia i obejmują również wyposażenie wnętrza.	A/375/60 10.03.1960
17	Żernica ulica Wiejska	Stodoła przy domu nr 88 z początku XIX wieku, drewniana. <u>Obiekt nie istnieje – przewidziany do skreślenia z rejestru zabytków</u>	A/376/60 10.03.1960
18	Żernica	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko z okresu wczesnego średniowiecza i średniowiecza.	C/1092/69 17.10.1969
19	Gmina Pilchowice	Linia kolei wąskotorowej Gliwice-Racibórz na odcinku Nieborowice–Rudy – układ torowy, zabudowania dworcowe w Nieborowicach, Pilchowicach i Stanicy oraz budowle inżynierskie (2 stalowe mosty, 7 przepustów).	A/1477/92 1.03.1993
20	Gmina Pilchowice	Linia kolei wąskotorowej Gliwice-Racibórz na odcinku Gliwice–Nieborowice – układ torowy, zabudowania dworcowe w Bojkowie i Trynku oraz budowle inżynierskie.	A/1478/92 1.03.93

Gmina Pyskowice

l. p.	adres	obiekt wpisany do rejestru	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Pyskowice Miasto	Układ urbanistyczny - z obustronną zabudową - założony w XIII wieku, o owalnym układzie z położonym centralnie rynkiem, z którego narożników po dwie ulice związane poprzecznymi. Granice ochrony obejmują ulice Poniatowskiego, Sienkiewicza i Cmentarną wraz z obustronną zabudową.	A/1015/69 18.02.1969
2	Pyskowice Miasto	Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Mikołaja z XV wieku, przebudowany w XVII i XIX wieku Granice ochrony rozciągają się na całość obiektu w ramach ogrodzenia i obejmują również wyposażenie wnętrza.	A/289/60 7.03.1960
3	Pyskowice Miasto ulica Armii Krajowej 15	Budynek kościoła pod wezwaniem świętego Stanisława Biskupa, wzniesiony w roku 1869 w stylu neogotyckim. Wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek kościoła w obrysie murów zewnętrznych.	A/331/11 18.02.2011
4	Pyskowice Miasto	Ratusz z pierwszej połowy XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/288/60 7.03.1960
5	Pyskowice Miasto ulica Wyszyńskiego 37	Kompleks budynków zespołu szkół im. Marii Konopnickiej wraz z otaczającym go układem zieleni z XIX wieku: - budynek główny w stylu historyzmu z elementami neogotyku - budynek sali gimnastycznej - zieleń wysoka w układzie swobodnym Granice ochrony obejmują wymienione w decyzji działki.	A/1511/92 21.12.1992
6	Pyskowice Miasto	Hala wachlarzowa z 1902 roku w zespole dawnej lokomotywowni.	A/46/01 12.04.2001
7	Pyskowice Miasto ulica Armii Krajowej 18 (dawna Armii Czerwonej)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, narożny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1016/69 18.02.1969
8	Pyskowice Miasto ulica Armii Krajowej 25 (dawna Armii Czerwonej)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1017/69 18.02.1969
9	Pyskowice Miasto ulica Górnicza 1	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1021/69 24.02.1969
10	Pyskowice Miasto ulica Górnicza 2	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1022/69 24.02.1969
11	Pyskowice Miasto ulica Górnicza 4	Budynek mieszkalny z oficynami mieszkalną i gospodarczą z XIX wieku, murowany, oficyna mieszkalna piętrowa. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1023/69 24.02.1969
12	Pyskowice Miasto ulica Górnicza 6	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1024/69 24.02.1969
13	Pyskowice Miasto ulica Górnicza 7	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1025/69 24.02.1969

14	Pyskowice Miasto ulica Górnicza 17	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1027/69 24.02.1969
15	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 1	Budynek mieszkalny z dwiema oficynami z XIX wieku, murowany, narożny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1028/69 24.02.1969
16	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 2	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1029/69 24.02.1969
17	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 5	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1030/69 24.02.1969
18	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 6	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1031/69 24.02.1969
19	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 7	Budynek gospodarczy – magazyn z XIX wieku, murowany, we wnętrzu strop belkowany na czterech słupach. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1032/69 24.02.1969
20	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 8	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1033/69 24.02.1969
21	Pyskowice Miasto ulica Hutnicza 11	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną. (dawna oficyna budynku Rynek 13)	AA/1018/69 18.02.1969
22	Pyskowice Miasto ulica Kościelna 7 (dawna Kunickiego)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1034/69 24.02.1969
23	Pyskowice Miasto ulica Kościelna 10 (dawna Kunickiego)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, z facjatką. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1035/69 24.02.1969
24	Pyskowice Miasto ulica Kościelna 15 (dawna Kunickiego)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, narożny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1036/69 24.02.1969
25	Pyskowice Miasto ulica Kościelna 16 (dawna Kunickiego)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1037/69 24.02.1969
26	Pyskowice Miasto Plac Miarki 3	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1038/69 24.02.1969
27	Pyskowice Miasto Plac Miarki 5	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1039/69 24.02.1969
28	Pyskowice Miasto Plac Miarki 9	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/284/60 7.03.1960
29	Pyskowice Miasto Plac Miarki 10	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1040/69 24.02.1969
30	Pyskowice Miasto Plac Miarki 11	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1041/69 24.02.1969
31	Pyskowice Miasto ulica Miarki 5	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1042/69 24.02.1969
32	Pyskowice Miasto ulica Miarki 6	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1043/69 24.02.1969
33	Pyskowice Miasto ulica Miarki 7-8	Budynek mieszkalny z połączenia dwóch budynków, XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1044/69 7.06.1969
34	Pyskowice Miasto ulica Miarki 9	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1045/69 24.02.1969

35	Pyskowice Miasto ulica Miarki 10	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, narożny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1046/69 24.02.1969
36	Pyskowice Miasto ulica Miarki 11	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, narożny, ze szczytem. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1047/69 7.06.1969
37	Pyskowice Miasto ulica Miarki 12	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1048/69 7.06.1969
38	Pyskowice Miasto ulica Miarki 13	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1049/69 7.06.1969
39	Pyskowice Miasto ulica Miarki 14	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, narożny Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1050/69 7.06.1969
40	Pyskowice Miasto Rynek 13	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, barokowo-klasycystyczny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/287/60 7.03.1960
41	Pyskowice Miasto Rynek 18	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/286/60 7.03.1960
42	Pyskowice Miasto Rynek 21	Dom z połowy XIX wieku, klasycystyczny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/285/60 7.03.1960
43	Pyskowice Miasto ulica Sienkiewicza 5 (wpisany jako ulica Sienkiewicza 23)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1026/69 7.06.1969
44	Pyskowice Miasto ulica Sienkiewicza 13 (wpisany jako ulica Sienkiewicza 19)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1052/69 7.06.1969
45	Pyskowice Miasto ulica Sienkiewicza 15 (wpisany jako ulica Sienkiewicza 18)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany, narożny. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1051/69 7.06.1969
46	Pyskowice Miasto ulica Sienkiewicza 25 (wpisany jako ulica Cmentarna 25)	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/1020/69 24.02.1969

Gmina Rudziniec

l. p.	adres	obiekt wpisany do rejestru	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Bojszów	Kościół filialny pod wezwaniem Wszystkich Świętych z XVII wieku, drewniany. Granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/344/60 7.03.1960
2	Bycina	Budynek gospodarczy (dawna oficyna pałacowa) z XVIII wieku.	A/314/60 7.03.1960
3	Bycina	Pałac z przełomu XVII i XVIII wieku, barokowy wraz z najbliższym otoczeniem, w skład którego wchodzi zespół zabudowań gospodarczych (młyn, stodoła z oborą, dwa czworaki), wewnętrzny	A/315/60 7.03.1960

		dziedziniec pałacowy, ogród pałacowy z ogrodzeniem i bramą oraz starodrzew – zespół ten powstawał od XVIII do XIX wieku, został znacznie przekształcony po 1945 roku.	
4	Chechło	Dwór z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny.	A/313/60 7.03.1960
5	Chechło	Stanowisko archeologiczne nr 4 – grodzisko średniowieczne położone w środku wsi na terenie sadu i ogrodu za zabudowaniami gospodarczymi.	C/962/68 20.12.1968
6	Kleszczów	Stanowisko archeologiczne nr 2 – grodzisko średniowieczne, częściowo zniszczone przez budowę linii kolejowej, porośnięte lasem, położone w lesie po prawej stronie linii kolejowej do Gliwic, przy stacji Taciszów. Granice ochrony zaznaczono na mapce.	C/959/68 20.12.1968
7	Pławniowice ulica Gliwicka 46	Zespół pałacowo-parkowy, który tworzą: -pałac z kaplicą zbudowany w latach 1882-1885 w stylu neomanieryzmu niderlandzkiego, -oficyna ze stajnią i wozownią wzniesiona w 1881 roku w stylu neomanieryzmu niderlandzkiego, -park krajobrazowy. Granice ochrony obejmują cały zespół w ramach ogrodzenia.	A/1514/93 26.02.1993
8	Pławniowice	Stanowisko archeologiczne nr 6 – wielokulturowe, o charakterze osadniczym.	C/1215/75 18.12.1975
9	Poniszowice	Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Jana Chrzciciela wraz ze stojącą oddzielnie dzwonnica, z XV wieku, drewniany. Granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/270/09 województwo śląskie A/356/60 10.03.1960 województwo katowickie
10	Poniszowice	Nagrobki Jana Antoniego von Fragstein i Ignacego Tohaka na cmentarzu kościelnym.	B/562/82 1.03.1982
11	Poniszowice	Krzyż przydrożny z 1844 roku, ludowy, kamienny, znajdujący się przy murze kościelnym od zachodu.	B/562/82 1.03.1982
12	Rudno	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko stożkowate, średniowieczne, XII-XV wiek.	C/1213/75 5.05.1975
13	Rudno ulica Szkolna 8 B	Budynek kościoła pod wezwaniem św. Mikołaja Biskupa Dobroci, wzniesiony w 1922 roku w stylu neobarokowym według projektu budowniczego Hansa Schlichta, oraz jego najbliższe otoczenie w ramach działki geodezyjnej wraz z ogrodzeniem od zachodu i północy.	A/223/08 14.03.2008
14	Rudziniec ulica Zamkowa	Zespół pałacowo-parkowy – pałac wzniesiony w latach czterdziestych XIX wieku, eklektyczny oraz park założony w latach pięćdziesiątych wieku XIX. Granice ochrony obejmują cały obiekt wraz z najbliższym otoczeniem.	A/1347/85 30.08.1985
15	Rudziniec	Kościół parafialny pod wezwaniem św. Michała Archanioła z XVII wieku, drewniany. Granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/359/60 10.03.1960
16	Rudziniec	Figura <i>Święty Jan Nepomucen</i> w kapliczce przydrożnej przy cmentarzu komunalnym, drewniana, o cechach barokowo – ludowych, z	B/593/85 30.08.1985

		początku XIX wieku.	
17	Widów	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko średniowieczne położone na jednym z trzech wzniesień porośniętych lasem mieszanym, po prawej stronie drogi z Chechła do Widowa.	C/961/68 bez daty wpisu

Gmina Sośnicowice

l.p.	adres	obiekt wpisany do rejestru zabytków	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Kozłów ulica Marcina	Kościół filialny pod wezwaniem świętego Mikołaja z XV/XVI wieku, murowany.	A/351/60 10.03.1960
2	Kozłów ulica Marcina	Kuźnia miedzi z XVIII wieku, murowana. <u>Obiekt nie istnieje – przewidziany do skreślenia z rejestru zabytków</u>	A/350/60 10.03.1960
3	Kozłów	Stanowisko archeologiczne – stożkowy gródek średniowieczny z XIV wieku, dodatkowo podsypany od strony wschodniej, w północnej części wsi, wśród podmokłych łąk, nad strumieniem, około 100 metrów na północny zachód od młyna.	C/1090/69 17.10.1969
4	Łany Wielkie ulica Wiejska (za numerem 2)	Kapliczka przydrożna z 1780 roku, murowana, na wzniesieniu. Granice ochrony obejmują najbliższe otoczenie.	A/1064/69 15.07.1969
5	Łany Wielkie	Stanowisko archeologiczne nr 2 – grodzisko wczesnośredniowieczne i średniowieczne.	C/1091/69 17.10.1969
6	Rachowice ulica Wiejska 9	Kościół parafialny pod wezwaniem Trójcy Świętej z XVII wieku, nawa i wieża drewniane, prezbiterium murowane. Granice ochrony rozciągają się na całość budowli z otoczeniem.	A/357/60 10.03.1960
7	Rachowice	Spichlerz dworski z pierwszej połowy XVII wieku, drewniany.	A/358/60 10.03.1960
8	Sierakowice ulica Wiejska 1	Kościół filialny pod wezwaniem świętej Katarzyny Aleksandryjskiej z XVII wieku, drewniany. Granice ochrony rozciągają się na całość budowli w ramach ogrodzenia.	A/360/60 10.03.1960
9	Sierakowice	Dom mieszkalny dworski z początku XIX wieku, murowany.	A/361/60 10.03.1960
10	Smolnica ulica Wiejska	Kaplica (obecnie kościół) pod wezwaniem świętego Bartłomieja z około 1600 roku, drewniana.	A/118/08 18.02.1969
11	Smolnica ulica Łęgowska 2	Budynek mieszkalny z 1843 roku, drewniany. Granice ochrony obejmują najbliższe otoczenie. Obiekt nie istnieje – przewidziany do skreślenia z rejestru zabytków.	A/1065/69 15.07.1969

12	Sośnicowice	Układ urbanistyczny na rzucie nieregularnego czworoboku z centralnie położonym rynkiem. Granice ochrony wyznaczają ulice (wraz z zewnętrzną w stosunku do centrum zabudową i parcelami) – Kozielska (od granicy parku pałacowego do Rynku), północna pierzeja Rynku, Kościelna, Kościuszki, tzw. „Rów” (od ulicy Raciborskiej do parku) i granicą parku pałacowego do ulicy Kozielskiej oraz obustronna zabudowa (z parcelami) wylotów ulic: Gliwickiej (do drogi do Smolnicy), Raciborskiej (do wysokości trzeciej parceli od ulicy Kościuszki w kierunku południowym) oraz wylot ulicy Łabędzkiej.	A/805/67 20.12.1967
13	Sośnicowice ulica Kościelna	Kościół parafialny pod wezwaniem Świętego Jakuba, z XVIII wieku, murowany. Granice ochrony obejmują obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/364/60 10.03.1960
14	Sośnicowice ulica Kozielska 1	Pałac z XVIII wieku wraz z otoczeniem parkowym. Granice ochrony obejmują park o obszarze 1,5 ha.	A/363/60 10.03.1960

Gmina Toszek

l.p.	adres	obiekt wpisany do rejestru zabytków	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Toszek	Miasto w ramach dawnego założenia miejskiego.	A/382/53 14.03.1953
2	Toszek	Figura wolnostojąca <i>Święty Jan Nepomucen</i> na Rynku, wzniesiona w 1725 roku, barokowa.	B/612/91 31.10.1991
3	Toszek	Kościół parafialny pod wezwaniem świętej Katarzyny Aleksandryjskiej z XV wieku, przebudowany w XVIII wieku, murowany. Granice ochrony obejmują obiekt w ramach ogrodzenia.	A/341/60 7.03.1960
4	Toszek	Plebania kościoła parafialnego pod wezwaniem świętej Katarzyny Aleksandryjskiej z XVIII wieku, murowana. Granice ochrony obejmują działkę.	A/340/60 7.03.1960
5	Toszek ulica Parkowa	Kaplica cmentarna (obecnie kościół) pod wezwaniem świętej Barbary z XVIII wieku, murowana. Granice ochrony obejmują najbliższe otoczenie.	A/339/60 7.03.1960
6	Toszek	Zamek obronny wraz z fosami, przyległymi ogrodami i całym wzgórzem zamkowym, z XV wieku, gotycki. Granice ochrony obejmują całość założenia zamkowego wraz z fosami, przyległymi ogrodami i całym wzgórzem zamkowym.	A/338/60 7.03.1960
7	Toszek ulica Strzelecka 21	Dom byłego Bractwa Strzeleckiego z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany.	A/336/60 10.03.1960
8	Toszek ulica Strzelecka 23	Dom Dolny z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany.	A/337/60 10.03.1960
9	Toszek	Ratusz z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę	A/377/60 10.03.1960

10	Toszek ulica Piastowska 3	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1053/69 7.06.1969
11	Toszek Rynek 2	Budynek mieszkalny, narożny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1054/69 7.06.1969
12	Toszek Rynek 3	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1055/69 7.06.1969
13	Toszek Rynek 4	Budynek mieszkalny z XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/335/60 10.03.1960
14	Toszek Rynek 5	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/334/60 10.03.1960
15	Toszek Rynek 6	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1056/69 7.06.1969
16	Toszek Rynek 7	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1057/69 7.06.1969
17	Toszek Rynek 8	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/333/60 10.03.1960
18	Toszek Rynek 15	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1058/69 7.06.1969
19	Toszek Rynek 16	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1059/69 7.06.1969
20	Toszek Rynek 17	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1060/69 7.06.1969
21	Toszek Rynek 18	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/332/60 10.03.1960
22	Toszek Rynek 19	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/331/60 10.03.1960
23	Toszek Rynek 20	Budynek mieszkalny z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1061/69 15.07.69
24	Toszek Rynek 21	Budynek mieszkalny, narożny, z XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1062/69 15.07.1969
25	Toszek Rynek 22	Dom z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/330/60 10.03.1960
26	Toszek ulica Strzelecka 19	Dom z XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/328/60 10.03.1960
27	Toszek	Stanowisko archeologiczne wielokulturowe oraz grodzisko wczesnośredniowieczne i średniowieczne na zamku.	C/932/68 20.12.1968
28	Ciochowice	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko średniowieczne typu stożkowego, położone w zachodniej części wsi na łąkach, blisko drogi ze Słupska do Toszka.	C/958/68 20.12.1968
29	Kotliszowice	Dwór wraz z parkiem krajobrazowym, aleją kasztanowcowo-jesionową oraz układem zabudowań gospodarczych z pierwszej połowy XIX wieku, w stylu romantyzmu z elementami neorenesansowymi. Granice ochrony obejmują całość założenia pałacowo-parkowego.	A/1380/88 9.11.1988

30	Kotliszowice	Budynek dworski (czworak) z pierwszej połowy XIX wieku.	A/305/60 10.03.1960
31	Ligota Toszecka	Kaplica pod wezwaniem świętej Anny z XVIII wieku, murowana. Granice ochrony obejmują najbliższe otoczenie.	A/304/60 brak daty wpisu
32	Paczyna	Dzwonnica przy kościele parafialnym, z XVII wieku, drewniana.	A/300/60 7.03.1960
33	Paczyna	Dwór z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują obiekt i najbliższe otoczenie.	A/299/60 7.03.1960
34	Paczyna	Oficyna dworska (zachodnia) z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczna.	A/298/60 7.03.1960
35	Paczyna	Obora murowana z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczna.	A/297/60 7.03.1960
36	Pniów	Pałac wraz z założeniem parkowym z XVIII wieku, barokowy, murowany. Granice ochrony obejmują obiekt i założenie parkowe.	A/291/60 7.03.1960
37	Pniów	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko średniowieczne, położone w południowej części wsi, po prawej stronie drogi do Zacharzowic. Stanowisko archeologiczne nr 1 – stożkowy gródek średniowieczny z XIII-XIV wieku, założony na planie owalu, od strony południowej i południowo-zachodniej otoczony wałem, położony na południowo-wschodnim skraju wsi, na krawędzi doliny małego strumienia, po przeciwnej stronie po przeciwnej stronie cmentarza, na porośniętej drzewami części działki nr 9. Granice ochrony zaznaczono na mapce.	C/960/68 dwie decyzje: 20.12.1968 30.04.1975
38	Wilkowiczki	Stanowisko archeologiczne nr 1 – cmentarzysko z okresu kultury łużyckiej, o mieszanym obrządku pogrzebowym, położone w południowej części wsi, po południowej stronie szosy Toszek-Zacharzowice. W centrum cmentarzyska stoi murowana kapliczka.	C/1094/69 17.10.1969

Gmina Wielowieś

l.p.	adres	obiekt wpisany do rejestru zabytków	numer rejestru zabytków; data wpisu
1	Dąbrówka Ulica Główna	Dwór z początku XIX wieku, klasycystyczny, murowany. <u>Obiekt nie istnieje – przewidziany do skreślenia z rejestru zabytków.</u>	A/310/60 7.03.1960
2	Dąbrówka ulica Główna	Spichlerz z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany.	A/309/60 7.03.1960
3	Dąbrówka ulica Główna	Budynek dworski z pierwszej połowy XIX wieku, klasycystyczny, murowany.	A/308/60 7.03.1960
4	Sieroty ulica Wiejska 54	Kościół parafialny pod wezwaniem Wszystkich Świętych z XV-XVIII wieku, drewniany z murowany prezbiterium.	A/283/60 7.03.1960

5	Świbie ulica Wiejska 117	Kościół parafialny pod wezwaniem świętych Mikołaja i Krzysztofa z XVI wieku, gotycki, murowany.	A/367/60 10.03.1960
6	Świbie	Kaplica pod wezwaniem świętej Benigny z XVII wieku, barokowa, murowana.	A/368/60 10.03.1960
7	Świbie	Figura <i>Święty Krzysztof</i> w kaplicy pod wezwaniem świętej Benigny.	B/144/70 28.12.1970
8	Świbie ulica Słoneczna	Spichlerz dworski z XVIII wieku, murowany.	A/370/60 10.03.1960
9	Świbie ulica Słoneczna	Dawna gorzelnia dworska z połowy XIX wieku, murowana.	A/369/60 10.03.1960
10	Świbie	Stanowisko archeologiczne nr 4 – cmentarzysko z okresu rzymskiego z tzw. grupy dobrodzieńskiej z IV-V wieku n.e.; położone na północ od wsi przy skrzyżowaniu.	C/768/66 29.12.1966
11	Świbie	Stanowisko archeologiczne nr 16 – cmentarzysko kultury łużyckiej o mieszanym obrządku pogrzebowym; położone na północny wschód od wsi.	C/769/66 29.12.1966
12	Wielowieś ulica Kościelna 5	Kościół parafialny pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP z XV wieku, murowany. Wpis do rejestru obejmuje obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/371/60 10.03.1960
13	Wielowieś ulica Główna 1	Dwór z XVIII wieku, murowany.	A/372/60 10.03.1960
14	Wiśnicze ulica Główna	Kościół parafialny pod wezwaniem Świętej Trójcy z XVI wieku.	A/373/60 10.03.1960
15	Wiśnicze	Kaplica pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej z XVIII wieku, późnobarokowa, murowana, tynkowana.	A/1014/69 18.02.1969
16	Wiśnicze ulica Wiejska 1	Spichlerz plebański z połowy XIX wieku, murowany.	A/374/60 10.03.1960
17	Zacharzowice ulica Wiejska	Kościół filialny, obecnie kościół parafialny świętego Wawrzyńca z XVII wieku, drewniany.	A/281/60 7.03.1960

ZAŁĄCZNIK NR 2.

**ZABYTKI RUCHOME W POWIECIE GLIWICKIM WPISANE
DO REJESTRU ZABYTKÓW**

l.p.	gmina	ilość
1.	Gierałtowice	15
2.	Knurów	-
3.	Pilchowice	57
4.	Pyskowice	10
5.	Rudziniec	78
6.	Sośnicowice	44
7.	Toszek	8
8.	Wielowieś	4
	Łącznie	216

ZAŁĄCZNIK NR 3

ZABYTKOWE CMENTARZE W POWIECIE GLIWICKIM POSIADAJĄCE KARTY EWIDENCYJNE W WOJEWÓDZKIM URZĘDZIE OCHRONY ZABYTKÓW

l.p.	gmina	ilość
1.	Gierałtowice	4
2.	Knurów	2
3.	Pilchowice	5
4.	Pyskowice	5
5.	Rudziniec	9
6.	Sośnicowice	-
7.	Toszek	3
8.	Wielowieś	8

ZAŁĄCZNIK NR 4

GMINNE EWIDENCJE ZABYTEKÓW ORAZ GMINNE PROGRAMY OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POSZCZEGÓLNYCH GMINACH

l.p.	gmina	gminna ewidencja zabytków	gminny program opieki nad zabytkami
1.	Gierałtów	od 2012	w planach
2.	Knurów	od 2013	2013-2016
3.	Pilchowice	od 2011	2012-2015
4.	Pyskowice	od 2013	w planach
5.	Rudziniec	w trakcie aktualizacji	brak
6.	Sośnicowice	od 2011	w planach
7.	Toszek	od 2006	w trakcie opracowywania (2014 -2017)
8.	Wielowieś	brak	brak